

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2021

Sabina Vargová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Obraz druhého v pramenech osobní povahy československých legionářů v Rusku

Diplomová práce

Autor: Sabina Vargová
Studijní program: N7 105 Historické vědy
Studijní obor: Historie
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Hradec Králové, 2021

Zadání diplomové práce

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Zadání diplomové práce

Autor: Sabina Vargová

Studium: F18NP0032

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: **Obraz druhého v pramenech osobní povahy československých legionářů v Rusku**

Název diplomové práce A): Representations of the other in the Czechoslovak Legionnaires' Personal Accounts of Russia

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zaměřovat na to, jak ruští legionáři popisovali a vnímali ostatní skupiny lidí zahrnující prostý lid i jiné vojáky, se kterými přicházeli během války do kontaktu. Také bych se chtěla v diplomové práci pokusit zachytit, jaký vztah měli legionáři k Rusku, který se po tolika letech strávených v této zemi musel vytvořit. Informace bych chtěla čerpat především z pramenů osobní povahy, konkrétně z pamětí nebo denků.

Prameny: Vojenský historický archiv, fond Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914 - 1918, Československá legie v Rusku, kartony 18 - 47. Vojenský historický archiv, fond Osobní fondy - životopisy, kartony 61 - 65. Publikované deníky: DUDEK, František: Životní příběh kováře a legionáře Bohuslava Suchánka. Nymburk 2017. DÝMA, Josef: Anabase - Úvahy a besídky uveřejněné v Rusku 1918 - 1919. Praha 1922. HOLÝ, Václav Ladislav: Vzpomínky 1914 - 1920. Náchod 1998. KLIMENT, Josef: Zápisky legionářovy: Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914 - 1919. Vimperk 2005. KLOS, Čeněk: Boj s rakouskou hydrou: deník legionáře Čeňka Klose. Praha 2016. NĚMEC, Matěj: Návraty ke svobodě. Praha 1994. NOVÁK, Jiří; NOVÁKOVÁ, Martina: Předával jsem carský poklad, deník legionáře Františka Nováka. Dvůr Králové nad Labem 2012. NOVOTNÝ, František: Z Koryčan na konec světa a zpět přes tři oceány. Olomouc 2015. SIOSTRZONEK, Jiří: Návrat domů, aneb, Cesta legionáře Václava Balcara kolem světa. Praha 2013. SULÍČEK, Josef: Z Vizovic kolem kontinentu. Vizovice 2010. SVOBODA, Karel: S vichřicí do dvou světadílů. Praha 2006. Nepublikované deníky: BENEŠ, František: Vzpomínky. ČEČEK, Antonín: Vzpomínky - šest let vojákem tří armád. ČMEJLA, Rudolf: Legionářský život. FAUSTUS, František: Legie v československé armádě. FAUSTUS, František: Napříč Kanadou. FIBICH, Karel: Stopami ke Zborovu. HUTÁK, Martin: Deník. KARNÍK, František: Kronika. NĚMEČEK, Bohuslav: Paměti - Válka a legie. ŠKÁRECKÝ, Vavřín: Nezapomenutelná léta. Literatura: ČERNÝ, Karel; CHRÁST, Radim; STEHLÍK Eduard: Legionáři s lipovou ratolestí I. Žďár nad Sázavou 2013. KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918 - 1938) díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky. Praha 2000. KLÍPA, Bohumír; PICHlíK, Karel; ZABLOUDILOVÁ, Jitka: Českoslovenští legionáři (1914-1920). Praha 1996. MICHL, Jan: Legionáři a Československo. Praha 2009. MURATOV, Alexandr; MURATOVA, Dina: Osudy Čechů v Rusku, 19. - 20. století: cesta z Kyjeva do Vladivostoku. Praha 2017. PAPOUŠEK, Jaroslav: Rusko a československé legie v letech 1914 - 1928. Praha 1932. VÁCHA, Dalibor: Ostrovy v bouři: každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918 - 1920). Praha 2016.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 23.4.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 29. 4. 2021

.....

Poděkování

Chtěla bych především poděkovat svému vedoucímu, doc. Mgr. Jiřímu Hutečkovi, Ph.D., za velmi cenné rady a věcné připomínky při vypracování mé diplomové práce a za jeho čas, který mi při psaní věnoval. Dále bych také ráda poděkovala své rodině a přátelům za podporu.

Anotace

VARGOVÁ, Sabina, *Obraz druhého v pramenech osobní povahy československých legionářů v Rusku*, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2021, 69 s., Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá tématem československých legionářů v Rusku, jak ve svých denících reflektovali různé národy a jak charakterizovali jejich zvyky a kulturu během své cesty do vlasti. Dále se věnuje vztahu legionářů k Rusku. Další část zachycuje vzpomínky na cestu lodí z Vladivostoku a na exotické oblasti světa. Poslední část práce popisuje vylodění v Evropě a následnou cestu vlakem do vlasti.

Klíčová slova

Československo, Rusko, legionáři, vzpomínky, národy, cesta

Annotation

VARGOVÁ, Sabina, *Representations of the other in the Czechoslovak Legionnaires' Personal Accounts of Russia*, Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2021, 69 pp., Diploma Degree Thesis.

The diploma thesis deals with the Czechoslovak legion in Russia and focuses mainly on how the members reflected and characterized various nations, their customs, and culture in their diaries during the journey home. The thesis also aims to define how the members of Czechoslovak legion perceived the Russian reality. The next part describes the memories of the journey from Vladivostok and around the exotic regions of the world. The last part of the thesis focuses on the landing in Europe and the train journey back to the homeland.

Keywords

Czechoslovakia, Russia, members of legion, memories, nations, the journey

Obsah

Úvod.....	8
1. Cesta přes Sibiř.....	11
1.1 Vztah k ruské revoluci	27
2. Pobyt a odjezd z Vladivostoku.....	32
3. Plavba po moři do vlasti.....	41
3.1 Plavba přes Suezský průplav	42
3.2 Země vycházejícího slunce	49
3.3 Cesta přes Spojené státy nebo Kanadu	52
3.4 Cesta kolem Panamského průplavu	54
4. Opět v Evropě.....	56
Závěr.....	62
Prameny a literatura	67
Archivní prameny	67
Publikované deníky.....	67
Nepublikované deníky	68
Literatura.....	68

Úvod

Tématem mé diplomové práce je Obraz druhého v pramenech osobní povahy československých legionářů v Rusku. Cílem diplomové práce bude především zjistit, jak legionáři pohlíželi na různá společenství a politická uskupení. Dále se práce zaměří na etnické skupiny, jejich zvyky a kulturu, jež legionáři poznávali během dlouhé cesty přes celou Sibiř až do vlasti. Diplomová práce posoudí, jaký vztah legionáři zaujali k Rusku, ve kterém prožili několik let svého života, stejně jako jejich reflexi plavby do vlasti, při níž zachycovali exotické oblasti, jimiž proplouvali. Následně zhodnotím, jaké měli legionáři dojmy z poválečné Evropy, když se vrátili domů.

Časově je téma ohraničeno podepsáním Brestlitevského míru, jímž Rusko vystoupilo z bojů první světové války, a legionáři tak museli začít řešit svůj další osud až do doby jejich návratu do vlasti. Návrat domů se protáhl, přičemž většina legionářů se z Ruska do Československa vrátila až mezi lety 1919–1920.

Legionářskou tematikou jsem se zabývala již na střední škole, a i svou bakalářskou práci jsem věnovala legionářům – zpracovávala jsem téma *Návrat do vlasti v paměti československých legionářů*. Právě při psaní bakalářské práce a zkoumání legionářských deníků jsem objevila mnoho zajímavých pramenů, které se věnovaly popisu oblastí a národů, s nimiž legionáři přicházeli do kontaktu. Tyto informace mě zaujaly natolik, že jsem se jim rozhodla věnovat hlouběji, a to na základě důkladné analýzy pramenů osobní povahy v podobě deníků přímých účastníků.

Základem heuristiky pro tuto práci byl výzkum v databázích Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové a Knihovny města Hradce Králové. Zde získané publikované deníky československých legionářů představovaly základní pramen pro následnou analýzu jednotlivých kapitol. Celkově jsem prostudovala více než 45 deníků a pro potřeby práce byly vybrány texty, které ve zvolených tematických okruzích poskytují relativně ucelený obraz a umožňují případně i vzájemnou komparaci. Deníky jsem vybrala tak, aby v nich byly zastoupeny rozdílné postoje a subjektivní hodnocení historických událostí, etnických skupin i celých zemí.

Je nutné říci, že zápisy hovořící o různých aktivitách, popisu okolí a místních obyvatelích nebývají časté. V denících samozřejmě převažují popisy událostí, přesunů strategií a především bojů. Také výpovědní hodnota jednotlivých deníků se velmi liší.

Jsou deníky, kde jsou pouze strohé a stručné zápisy o jednotlivých událostech, ale na druhou stranu existují i deníky, které mají nemalou literární hodnotu a jejichž autoři dokázali zachytit velmi dobře své okolí a vyjádřit tak myšlenky a pocity týkající se různých dějů, situací či obrazů. Někteří uměli vylíčit situace natolik živě, ba dokonce realisticky, že si je člověk dokáže velmi dobře představit ještě dnes.

Dále si mi podařilo objevit i několik doposud nepublikovaných deníků z osobních pozůstalostí, jejichž dědicové byli ochotni deníky pro diplomovou práci zapůjčit. Bohužel, u většiny z nich ani samotní vlastníci netuší, jak se tyto prameny ocitly v jejich držení nebo v jakém příbuzenském vztahu k legionáři vlastně byli.

Dalším zdrojem primárních pramenů byl Vojenský historický archiv v Praze, kde se mi podařilo najít velmi zajímavý archivní materiál. Ponejvíce se jedná o archiválie uložené ve fondu *Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918*, který se zabývá československými legiemi v Rusku.

Materiály se věnují převážně odjezdu z Vladivostoku a následné cestě lodí. Nejedná se o celistvé deníky, nýbrž mnohdy jen o pouhých pár listů věnujících se různým tématům. Dalo by se říci, že v lepším případě jde o krátké kapitoly. Nejčastěji se týkají pobytu legionářských transportů v Japonsku.

Při procházení pramenů osobní povahy jsem využila odbornou literaturu, jež mi umožnila kontextualizaci a zhodnocení událostí, které ve svých denících legionáři zmiňují. Za účelem ověření zmiňovaných faktů či zasazení popisovaných situací do širšího dějinného a kulturního kontextu byla využita publikace *Dějiny Ruska* od Milana Švankmajera, Václava Vebra, Zdeňka Sládka a dalších autorů, zachycující novodobou ruskou historii.¹

Legionářskou tematiku a události zaznamenává Victor Miroslav Fic ve své knize *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918* zejména v II. a III. díle, které reflektují problematiku diplomové práce.² Při práci jsem používala také knihu Dalibora Váchy *Ostrov v bouři: každodenní život československých legií v ruské občanské válce*. Dílo nabízí shrnutí legionářských deníků, na jejichž základě autor zpracovává především téma volného času legionářů.³ Mezi další odbornou literaturu

¹Milan ŠVANKMAJER – Václav VEBER – Zdeněk SLÁDEK (edd.), *Dějiny Ruska*, Praha 2008.

²Viktor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918* II. díl, Brno 2007, III. díl, Brno 2008.

³Dalibor VÁCHA, *Ostrov v bouři*, Praha 2016.

patří práce *Českoslovenští legionáři (1914–1920)* od Bohumíra Klípy, Karla Pichlíka a Jitky Zabloudivé,⁴ *Českoslovenští legionáři za první světové války* od Františka Emmerta,⁵ respektive *Dějiny Ruska 20. století – I. díl* od Andreje Zubova.⁶

Diplomová práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se věnuje pobytu legionářů v Rusku a jejich cestě přes Sibiř do Vladivostoku. Kapitola rovněž zachycuje, jak legionáři vnímali ruskou revoluci. Druhá kapitola se odehrává ve Vladivostoku, kde legionáři čekali na příjezd lodí. Pojednává dále o loučení legionářů s Ruskem. Třetí kapitola je rozdělena do čtyř podkapitol a zabývá se plavbou do vlasti.

První podkapitola zaznamenává cestu kolem Asie přes Suezský průplav, druhá podkapitola je věnována Japonsku, kde legionáři zakotvili, když mířili přes Tichý oceán k USA. Třetí podkapitola popisuje cestu přes USA nebo Kanadu a poslední líčí trasu přes Panamský průplav. Čtvrtá kapitola pak zpracovává vzpomínky legionářů na Evropu bezprostředně po jejich návratu.

⁴Bohumír KLÍPA – Karel PICHLÍK – Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*, Praha 1996.

⁵František EMMERT, *Českoslovenští legionáři za první světové války*, Praha 2014.

⁶Andrej ZUBOV (edd.), *Dějiny Ruska 20. století – I. díl*, Praha 2009.

1. Cesta přes Sibiř

Dne 3. března roku 1918 uzavřelo Rusko Brestlitevský mír s centrálními mocnostmi a tím vystoupilo z bojů první světové války. Zemi tak tamní bolševická vláda vystavila drancování, do Německa a Rakousko-Uherska musela dodávat suroviny a potraviny, dále Rusko muselo repatriovat válečné zajatce. Zrušením východní fronty se uvolnili vojáci centrálních mocností, kteří se mohli přesunout do bojů na západní a italskou frontu a přispět zde k pokusu o prolomení patové situace. Bylo zřejmé, že pro československé legionáře již nebylo v Rusku místo. Ostatně pro ty, kdo diktoval podmínky míru, byli nepřáteli.⁷

Legionáři často uzavření míru kritizovali a nesouhlasili s ním. Někteří to brali jako zradu; nebylo to však vyčítáno samotnému Rusku, ale jeho představitelům. Josef Dýma si poznamenal následující: „*Přes to však ještě nechceme vzdáti víry v Rusko. Pro vlastní své uklidnění budeme se snažiti přesvědčiti sebe samé, že Rusko nezahyne, poněvadž nemůže zaniknouti ruský národ. Ano, ruský národ musí procitnouti, musí se vzchopiti, musí setřásti černého orla! Vždyť nemůže zahynouti národ s tak bohatou, svéráznou kulturou! Nepřestali jsme ruský národ milovati přes ty trpké dny, které nyní v jeho středu prožíváme.*“⁸

Bolševická vláda neměla lehkou pozici – ve smlouvě bylo např. napsáno, že mělo dojít k výměně válečných zajatců. Na jejich území však mezitím působil ozbrojený armádní sbor, který byl složen z rakousko-uherských zajatců a prohlašoval, že bojuje po boku Francie. Proto začala probíhat složitá jednání, jak by se českoslovenští legionáři mohli z ruského území přemístit na západní frontu a pokračovat tak v bojích. Telegram J. V. Stalina ze dne 26. března 1918 uznal jejich žádost, že se přepravují jako svobodní občané, a ne jako bojová síla, a mají u sebe jen pár zbraní na svou obranu, přičemž zbraně byly zkontrolovány příslušnými úřady. Přijala se tzv. Penzská dohoda o částečném odzbrojení československých vojáků a tím jim byl teoreticky umožněn odjezd do Vladivostoku, odkud je měly spojenecké lodě přepravit dále do Evropy.⁹

⁷Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938) díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2000, s. 27, 29.

⁸Josef DÝMA, *Anabase – Úvahy a besídky uveřejněné v Rusku 1918–1919*, Praha 1922, s. 43–44.

⁹B. KLÍPA – K. PICHLÍK – J. ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři...*, s. 143–144.

Dohoda z Penzy, uzavřená koncem března 1918, řešila pouze průjezd Penzou, nikoli další cestu vlaků směrem na Sibiř. Mezi bolševiky totiž rostla obava z transportu ozbrojených československých vlaků dál na východ, kde se začaly vylod'ovat japonské oddíly, které by mohly napadnout Sibiř. Představitelé bolševiků této skutečnosti využívali jako záminky k tomu, aby získali další ústupky. Šlo například o usnadnění repatriace německých zajatců a také o snahu umožnit československým komunistům přesvědčit legionáře, aby se přidali k bolševikům. Požadovali po legionářích odevzdání většiny zbraní – mohli si ponechat pouze minimum zbraní na svou ochranu. Výměnou za to jim byl slíben rychlý a volný průjezd Ruskem a Sibiří. S těmito podmínkami československé vojsko zásadně nesouhlasilo, jelikož nemělo důvěru k bolševickému vedení. Legionáři začali pochybovat o rozvážnosti svých velitelů, když schválili takovou dohodu, a rovněž nechápali dlouhé a bezdůvodné čekání v Penze.¹⁰

Z deníkových zápisů legionářů je patrné, že se současnou situací nebyli vůbec spokojeni a nechtěli se vzdát zbraní, které pro ně byly velice důležité, především v době, kdy v Rusku vládl veliký chaos, a nedalo se s jistotou říci, které politické uskupení se chopí moci. Legionář Matěj Němec byl rozhořčen, že Odbočka České národní rady na Rusi v Moskvě přijala podmínku odevzdání zbraní.¹¹ „*Jak mohla Odbočka přijmout takovou dohodu, která nás úplně vydává do rukou sovětské vládě, navíc v době, kdy mnohé sověty na Sibiři neuznávají rozhodnutí centrální vlády v Moskvě!*“¹²

Jindřich Bejl byl s tímto stanoviskem také nespokojen: „*Jak se člověku přitom svírá srdce a přece to musí být dobrovolně! Kéž bychom byli již z toho Ruska venku. O tolik nadějí a ideálů nás připravilo, po jeho boku jsme chtěli bojovat upřímně a oddaně! Je mi smutno, velmi smutno!*“¹³

Vojáci tak začali schovávat zbraně po vagónech, aby o ně při kontrole nepřišli.¹⁴ Legionáři si například zbraně, vintovky a jiné potřebné věci rozebrali na malé části a poschovávali je mezi pytle s jídlem, zespoda vagónů, do svého oblečení atd.¹⁵ A dali sovětům ultimátum, že zbraně odevzdají až ve Vladivostoku. A tak se vzájemná

¹⁰V. M. FIC, *Československé legie II. díl...*, s. 52, 275.

¹¹Matěj NĚMĚC, *Návraty ke svobodě*, Praha 1994, s. 96.

¹²*Tamtéž*, s. 96.

¹³Jindřich BEJL, *Deník legionáře: divizní generál v. v. Jindřich Bejl*, Praha 2013, s. 216.

¹⁴B. KLÍPA – K. PICHLÍK – J. ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři...*, s. 170.

¹⁵J. BEJL, *Deník...*, s. 216.

nedůvěra zvětšovala na obou stranách a transport tak probíhal velice pomalu.¹⁶ Situaci legionářům znepríjemňovali mnohdy více než samotní Rusové čeští komunisté, kteří vlaky důkladně prohledávali, což legionáři velmi těžce nesli.¹⁷ Antonín Čeček si k tomu poznamenal: „*Nejhorší bylo, že k prohlídkám vagónů, nejsou-li zbraně poschovávány nad dohodnutý počet, posílalo sovětské vedení Čechy-komunisty vesměs zběhlé naše vojáky. Byl proti nim takový odpor, že stálo moc přemáhání, aby je naši chlapi nepotloukli, když v našich vagónech slídili po zbraních.*“¹⁸

Legionáři na tuto situaci ve svých denících reagovali různě. Josef Kliment si zapsal, že jednání se Sověty nebylo lehké, protože bylo již po uzavření míru s centrálními mocnostmi a vojsko mělo povolení k odjezdu přes Sibiř. Docházelo často ke střetům ve stanicích, kde se k nim bolševický oddíl choval nepřátelsky, a také byly kladeny různé překážky průjezdu vlaků.¹⁹ Legionář Josef Kliment si do deníku také napsal: „*Bolševické vedení nemělo nikdy pochopení a porozumění pro naše cíle a hledělo na nás jako na silnou bojovou jednotku, kterou chtěli získat na svou stranu v ruském chaosu občanské války. Věřilo se, že cesta na východ je volná, že pojedeme klidně, že nás budou propouštět a že konečně brzy budeme u moře a pojedeme přes moře z války do války.*“²⁰

Někteří legionáři byli dokonce přesvědčeni, že v podmínkách kapitulace byla obsažena i tajná doložka o odzbrojení československých legií a jejich urychlený odsun do Rakousko-Uherska.²¹ Mezi legionáři se začaly šířit i takové zprávy, že Němci naléhali na V. I. Lenina a L. D. Trockého, aby jejich vláda legionáře zcela odzbrojila a pozavírala je pro jistotu do zajateckých táborů. František Novák se vyjádřil následně: „*Mohli jsme toto vše připustit? Nikdo nemiloval ruského mužika a prostého člověka více než my! Nikdo nepřál ruskému národu více svobody a pokojného vývoje než my, Čechoslováci. Což jsme sami nepocházeli z chudých a středních vrstev národa? Což jsme neprojevovali dosti dobré vůle a víry v bezelstnost a čestnost bolševiků, když jsme*

¹⁶B. KLÍPA – K. PICHLÍK – J. ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři...*, s. 170.

¹⁷Adam KŘÍŽ, *Starodružiník pod prvním praporem: deník legionáře Adama Kříže*, Praha 2014, s. 183.

¹⁸Antonín ČEČEK, *Vzpomínky – šest let vojákem tří armád* (soukromá sbírka Evy Paarové), s. 82.

¹⁹Josef KLIMENT, *Zápisky legionářovy: Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914–1919*, Vimperk 2005, s. 75.

²⁰*Tamtéž*, s. 73, 75.

²¹Vavřin ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta* (soukromá sbírka autorky), s. 60.

*jim odevzdávali zbraně a válečné potřeby? Je to křivda, která nás pálí a bolí, jestliže se o nás legionářích říká, že jsme byli kontrarevolucionáři!*²²

Vavřin Škárecký se ve svém deníku přímo zmiňuje o Trockého telegramu ze dne 25. května 1918, který definitivně znemožňoval klidný průjezd, a tudíž i poklidný průběh celé události. Telegram obsahoval zprávu, že mají být Čechoslováci odzbrojeni ihned. Když bude některý legionář přistižen na železnici ozbrojen, měl být zastřelen nebo odveden do zajateckého tábora. Protisovětská nenávisť se u legionářů zvětšovala i tím, že se je rudoarmějci stále pokoušeli odzbrojit.²³

Všem bylo jasné, že tato situace byla dlouhodobě neudržitelná. Napětí mezi vojáky se každým dnem prohlubovalo. Samotná bolševická posádka v Penze byla, dle slov Františka Nováka, složena z bývalých zajatců, především Maďarů, kteří se sami prohlašovali za internacionály.²⁴ Historik Victor Miroslav Fic se zabýval ve svém díle složením bolševického vojska v Penze. Během května velel penzenský sovět asi 3 000 mužů, z čehož 550 byli internacionalisté, 800 tvořili českoslovenští komunisté a 100 mužů náleželo k lotyšské gardě. Z jeho údajů vyplývá, že skoro padesát procent představovali cizí vojáci. Zbylých padesát procent byli ruští občané, většinou se jednalo o tovární dělníky.²⁵ Je tedy možné, že legionáři mohli přicházet do kontaktu s maďarskými vojáky, kteří bojovali na straně bolševiků.

V květnu téhož roku také došlo na dráze ke konfliktu mezi legiemi a německými a maďarskými zajatci, kteří se vraceli zpět ze Sibíře. Tento spor nakonec vyústil v povstání a rozhodnutí vydobýt si cestu Sibiří vlastní silou.²⁶

Protibolševickou náladu u legionářů vzbuzovalo především neustálé zdržování na cestě do Vladivostoku. Jejich podrážděnost pak vyvolávala potyčky s bolševiky, kdykoli se k tomu naskytla příležitost. Cestu však ovlivňovala též politika Spojenců, kteří se čím dál častěji stavěli proti bolševické vládě. Ze všech zmíněných okolností rostla čím dál větší nedůvěra, která se ještě umocnila po vylodění spojeneckého vojska ve Vladivostoku.²⁷

²² Jiří NOVÁK – Martina NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad, deník legionáře Františka Nováka*, Dvůr Králové nad Labem 2012, s. 125.

²³ V. ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta*, s. 65.

²⁴ J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 124.

²⁵ V. M. FIC, *Československé legie II. díl...*, s. 340.

²⁶ Z. KÁRNÍK, *České země...*, s. 30.

²⁷ Karel SVOBODA, *S vichřicí do dvou světadílů*, Praha 2006, s. 103.

Začínalo být jasné, že si cestu na východ budou muset probít. „*J sme nuceni bojovati na půdě Ruska, stalo se tak pouze proto, že nám brání v uskutečnění našeho úmyslu. Jakmile odstraníme překážky, půjdeme dále, kam nás volá náš úkol.*“²⁸

Karel Svoboda v deníku líčil, že jednotlivé potyčky s bolševiky započaly téměř najednou podél celé trati z Penzy až do Vladivostoku. Na většině území se legionářům povedlo bolševiky porazit, čímž umožnili převzetí moci ruskými socialisty, již bojovali proti bolševikům a Němcům. Ruští socialisté se snažili zamezit německému vlivu v Rusku a vytvořit tak protiněmeckou frontu.²⁹ Prozatímní sibiřská vláda složená z eserů slibovala obyvatelům tažení na Moskvu a Petrohrad, svržení V. I. Lenina a také pokračování ve válce proti Německu na straně Dohody.³⁰ Bolševická vláda se naopak snažila po uzavření Brestlitevského míru plnit veškeré podmínky smlouvy a mít tak dobré vztahy s Německem, které na ně ohledně plnění dohod zvyšovalo tlak.³¹

Protibolševickou frontu začali pomalu podporovat i Spojenci a slíbili pomoc. Spojenci chápali, že Němcům šlo o udržování Ruska v nečinnosti a o zabránění znovuotevření východní fronty. Spojenci zvažovali všechny své možnosti, nechtěli pomáhat samozřejmě Němcům, proti kterým vedli válku, ale zároveň u nich rostla nedůvěra v bolševiky. Z toho důvodu měli v Rusku své pozorovatele, aby zdejší situaci důkladně prověřili, než by na území sami zaútočili.³²

Podle Karla Svobody zprávu o příslibené pomoci přijala část československých vojáků na Sibíři s nadšením a s vidinou, že se podaří vytvořit s osvobozeným slovanským Ruskem novou protiněmeckou frontu a porazit tak Německo. Ale spojenecká pomoc stále nepřicházela a legionáři z jejich chování byli zklamáni a znechuceni. Někteří už nechtěli o Spojencích vůbec nic slyšet.³³

Spojenci mezitím přehodnocovali strategii vůči Rusku. Bolševická vláda se jim nelíbila a začala být pomalu vnímána i jako mezinárodní hrozba. Uvažovalo se o podpoře právě protibolševických sil a byla příslibena i přímá intervence, na kterou legionáři netrpělivě čekali.³⁴

²⁸J. DÝMA, *Anabase...*, s. 39.

²⁹K. SVOBODA, *S vichřici...*, s. 115–116.

³⁰F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři...*, s. 181.

³¹B. KLÍPA – K. PICHLÍK – J. ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři...*, s. 172.

³²V. M. FIC, *Československé legie II. díl...*, s. 174–175.

³³K. SVOBODA, *S vichřici...*, s. 115–116, 121.

³⁴F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři...*, s. 181.

Očekávání dokládají i zápisy v denících legionářů – například Karel Svoboda si napsal: „*Za bojů zažili jsme plno zklamání. Lidová armáda ruské socialistické vlády byla slabá, špatně organizovaná a v bojích úplně neschopná. Naše vojsko bylo též dezorientováno častými zprávami o spojeneckých posílách, které byly neustále slibovány, ale které však na frontu nepřicházely. A tímto vším bylo legionářské vojsko velmi unavené a i psychicky vyčerpané.*“³⁵

Také Jan Kouba vnímal zdržení Spojenců velmi nelichotivě a hlavně jako záležitost, na kterou nejvíce doplatí především Rusko: „*Nejtěžší duševní zápas ovšem prodělává Rusko. Zdá se mi však, že svět hledí lhostejně na onen zuřivý boj mezi obrozujícím se novým Ruskem a jeho černou můrou, bolševismem. Stále docházejí zprávy o blížícím přijetí spojeneckých vojsk do Ruska, které marně čeká, a s netrpělivostí čekají i bratři.*“³⁶

Morálce mužstva též nepomáhaly různé letáky v rodném jazyce, které je nabádaly, aby se nesnažili bojovat proti ruské revoluci, a naopak byli její součástí. Avšak většina vojáků se nenechala přesvědčit. Antonín Čeček se k této propagandě vyjádřil následovně: „*Nic nás však nepřesvědčili, my přece viděli, že ruskou revoluci nedělali Rusové, ale samé mezinárodní oddíly Němci, Maďaři, Číňané, Lotyšši, Češi a ovšem zfanatizovaní Rusové. Nejkrutější vůči ruskému obyvatelstvu však byli Číňané, Lotyšši a ruští námořníci.*“³⁷ Antonín Čeček zřejmě pokládal ruské námořníky za tu část Rusů, která byla bolševismem nejvíce ovlivněna, a proto je zmiňuje zvlášť.

Bohuslav Němeček potkal v Penze poblíž nádraží pochodující vojenský útvar s bílo-červeným praporem. Na svých čepicích měli rudou hvězdu a pod ní červenobílou stužku. Jednalo se o české komunisty ve službách bolševické vlády.³⁸ Přičemž nedokázal pochopit, proč se k nim přidali. „*Byl jsem zmaten. Jak je to možné? Vždyť bolševická vláda uzavřela s Němci mír. My chceme dále bojovat proti Němcům až v daleké Francii. Nechápal jsem jednání československých bolševiků a stejně se mnou i ostatní bratři a říkali jsme si, z jaké pohnutky vstupují do služeb germanofilské vlády, vždyť jsou také Češi!*“³⁹

³⁵K. SVOBODA, *S vichřicí...*, s. 129.

³⁶I. PÍŠOVÁ, *Transsibiřská odysea: Po stopách legionáře Jana Kouby*, Praha 2018, s. 59.

³⁷A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 96.

³⁸Bohuslav NĚMEČEK, *Paměti – Válka a legie* (soukromá sbírka autorky), s. 60.

³⁹B. NĚMEČEK, *Paměti...*, s. 60.

Českoslovenští komunisté byli tvořeni převážně z řad bývalých válečných zajatců, již se odmítali z ideologických důvodů připojit k legiím a raději se spojili s V. I. Leninem. Postupem času se jim podařilo vybudovat Československou rudou armádu, jejímž úkolem bylo bojovat s legiemi a podporovat bolševiky.⁴⁰

V denících se také často objevuje informace, že bolševické oddíly byly tvořeny především německými a maďarskými válečnými zajatci a že prostý ruský lid nebyl bolševické ideologii příliš nakloněn. Některé sibiřské oblasti dokonce neměly ani tušení, že v Rusku již nevládne car. Objevovaly se i zápisy, které ukazují, že ruský lid prosil legionáře o pomoc – měli je zbavit bolševické nadvlády.

Matěj Němec si začal uvědomovat, že do Vladivostoku se bez boje zřejmě nedostanou. „*Bratři chápali, že si jen bojem zajistíme bezpečnou cestu do Vladivostoku, a když brali do zajetí krasnoarmeje z řad německých a maďarských zajatců, říkali: „Jestliže se máme bít s Němci ve Francii, můžeme to dělat už tady v Rusku. Stejně hrozí, že tihle zajatci mají pokyny vstupovat do rudých gard, nakonec obsaděj Sibiř a potáhnou na západ!“*“⁴¹

Adam Kříž si při bojích s bolševiky všiml složení bolševické armády: „*Kde jen jsme bojovali s bolševiky, všude jsme zajali více Maďarů a Němců než Rusů. A kdo vedl bolševická vojska? Samí němečtí důstojníci, kteří celá tažení proti nám organizovali. Ruský člověk byl okrádán, vysáván, přitom často týrán surovými bolševickými vojáky. Veškeré obyvatelstvo bez rozdílu tříd a kast nás vívalo, a jakým způsobem milým, přátelským, že dávali zřejmě najevo, že s bolševickou vládou a jejími pořádky naprosto nesouhlasí.*“⁴²

Je velmi těžké hodnotit, jestli opravdu většina venkovského obyvatelstva, s kterým přicházeli do kontaktu, byla zásadně proti bolševikům a legionáře s nadšením vítala. Zajisté během svých cest nemohli přijít do styku pouze s lidmi, kteří přitakávali jejich názorům a naopak. Je pravděpodobné, že sympatizanti bolševiků se s nimi odmítali bavit, utíkali před nimi nebo se jim záměrně vyhýbali z určitých důvodů. Též existuje možnost, že si tato setkání legionáři do svých deníků úmyslně nezaznamenávali nebo si je nechtěli připustit. Zajisté to bylo dáno i geograficky – v sibiřských venkovských oblastech lidé většinou neměli o politické dění zájem.

⁴⁰V. M. FIC, *Československé legie III. díl...*, s. 28.

⁴¹M. NĚMEC, *Návraty...*, s. 110–111.

⁴²A. KRÍŽ, *Starodružiník...*, s. 198.

Matěj Němec poukazoval na poměry bolševické moci: „*Zatímco bolševická moc se opírala o zajaté Němce a Maďary, většina místních obyvatel - kozáci - Inula k nám s dojemnou důvěrou. Jako malé děti se mazlili s výzbrojí, kterou od nás dostali, ať to byla puška, šavle nebo sedlo.*“⁴³

V denících se často objevují při popisu různých národů, zvyků a kultur orientalistické prvky. Legionáři se snaží co nejlépe vystihnout danou situaci, aniž by si uvědomovali, že někdy jejich zápisy vyznívají pohrdavě či urážlivě k místním obyvatelům. V denících se ani nevyskytují zápisy, v nichž by se legionáři zamýšleli nad svým chováním a zvyky. Stejně tak nepochybovali o správnosti svého jednání, když zjistili, že to v jiných místech světa může fungovat jinak.

Edward W. Said ve svém díle zmiňuje, že myšlenkou orientalismu je právě nadřazenost Evropy nad všemi ostatními národy a kulturami. Evropa chápala Orient jako velmi zaostalý.⁴⁴

I Bohuslav Suchánek si všiml, že kozáci mají zvláštní zvyky, co se týká výzbroje. Při předávání zbraní kozákům měli někteří z nich slzy v očích. Pušky si poté přehodili přes rameno, ale šavli nejprve políbili. Setkání s nimi líčil jako velmi dojemné. „*Bylo to v Rusku jediné vojsko, které se k nám dobrovolně přidalo. Byli však beze zbraní. Když bolševici v Rusku uchvátili moc, vzali kozákům veškeré zbraně a šavle.*“⁴⁵

I další legionář František Prudil popisoval situaci v Rusku jako velmi nepřehlednou. V sibiřském Rusku se vlády začal pomalu ujímat admirál Kolčák, s tím však nesouhlasila velká část Ruska – ruský drobný lid, střední vrstva a ani bolševici. S bolševiky na druhou stranu zase nesouhlasili mužici v prostých vesnicích. Lidová armáda a kozáci se přidávali k československé armádě. Obzvláště kozáci na koních pomáhali legionářům se vším, co bylo potřeba.⁴⁶ Kozáci jezdili po okolí na výzvědy a brali si noční služby za legionáře. Stravovali se společně, jenom knedlíkům nerozuměli, jedli je k polévce jako chleba. Kozácké oddíly se rozrůstaly i přes neustálé zastrašování bolševiků.⁴⁷ Legionář Němec si dále zapsal, že například v osvobozené vesnici Jemanželinskaja, která se nacházela u Čeljabinska, místní obyvatelé vítali legionáře s nadšením a hostili je, čím se dalo. Přijely i kozácké ženy a stařeny z okolí a přivezly

⁴³M. NĚMEC, *Návraty...*, s. 103.

⁴⁴Edward W. SAID, *Orientalismus – Západní koncepce Orientu*, Praha 2008, s. 17.

⁴⁵František DUDEK, *Životní příběh kováře a legionáře Bohuslava Suchánka*, Nymburk 2017, s. 169.

⁴⁶Olin JURMAN, *Legionářská odysea z Čech až do Vladivostoku*, Praha 2016, s. 61–62.

⁴⁷M. NĚMEC, *Návraty...*, s. 103.

bílý chléb, mléko, vejce, med a máslo. Zástupci místních kozáků slíbili legionářům veškerou možnou podporu. Kozácké skupiny se zvětšovaly, ale na druhou stranu se rozšiřovala i bolševická základna, která se však povětšinou nespolehala na ruský lid. Maďaři se převlékali za špiony a hráli si na mužiky.⁴⁸

František Prudil si do deníku poznamenal složení bolševické armády: „*Měli postavenou armádu ze všech končin světa. Všechny ruské národy, ale také byli až z Asie, Tataři, Burjati, Korejci, Malajci a i Čiňany jsem mezi nimi viděl. Hlavní roli tam hráli Němci a Maďaři, zajatci, také naverbovaný, ti hráli prim.*“⁴⁹

Z legionářských deníků vyplývá, že v bolševické armádě bojovalo mnoho cizích vojáků. Často s nimi přicházeli do kontaktu na bojištích a z nějakého osobního důvodu si jich více všímali.

V odborné literatuře ovšem převládá názor, že nejpočetnější oporou bolševiků byl voják – nejčastěji prostý rolník nebo dělník. Konečný výsledek nastolení diktatury proletariátu byl rozhodnut ruským rolníkem v uniformě. Avšak tento fakt neodráží přesně postoj ruské společnosti. Jako příklad mohou sloužit výsledky voleb do Ústavodárného shromáždění – bolševici v nich získali pouze čtvrtinu hlasů.⁵⁰

Během svého putování a projíždění Sibiří přicházeli legionáři často do styku s prostým ruským lidem a poznávali tak jejich zvyky a kulturu, již bývali fascinováni. Z jejich vyjadřování lze pozorovat, že si byli dobře vědomi, že celý národ nebyl bolševicky založený. Josef Kliment si poznamenal: „*Rozlišovali jsme ruský národ a bolševiky, nechtěli jsme se míchat do vnitřních záležitostí ruských politických poměrů.*“⁵¹

Josef Sulíček si všiml sedláka na sibiřské vesnici. Takový sedlák neměl možnost přijít k penězům, jelikož půda byla státní a svůj vlastní pozemek neměl. Sedláci z jeho pohledu byli velmi pohodlní a dosti líní. Ženy byly převážně doma a staraly se o samovar, pečení chleba, předly len, konopí a vlnu. Ruské obydlí bylo zařízeno velmi jednoduše. Z nábytku měli jen to nejpotřebnější – židle, stůl, lavici a jednu postel, která se však stejně moc nepoužívala. Rusové totiž měli zvláštní zvyk, a to spát na holé zemi. Muži nosili jeden oděv a vysoké boty. Ženy se však strojily pěkně – od plátna až po

⁴⁸M. NĚMEC, *Návraty...*, s. 103–104.

⁴⁹O. JURMAN, *Legionářská odysea...*, s. 64.

⁵⁰M. ŠVANKMAJER – V. VEBER – Z. SLÁDEK (edd.), *Dějiny...*, s. 340.

⁵¹J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 88.

hedvábí. Sulíček popsal Rusy jako velmi pohostinný národ. Za války zde byl zakázán prodej lihovin, ale Rusům to nevadilo, protože si uměli vyrobit vlastní lihovinu téměř z čehokoli.⁵² Podle jeho slov: „*Rus vypije všechno, neboť jsou takoví pijáci, jakých jsem v životě neviděl!*“⁵³

Popisu ruské vesnice se věnoval ve svém deníku i Adam Kříž. Ve vesnicích většinou uměli číst a psát pouze Židé, pokud na vesnici byli, dále pak pravoslavný pop a pak starosta, ale jeho znalost bývala omezená a často si chodil k někomu z výše zmíněných pro radu. Obyvatelé nebyli zlí, ale velmi zaostalí a chudí. Každá chalupa byla soběstačná, a tak se nakupovalo jen velmi málo a pouze takové věci, které se nedaly vyprodukovat, např. sůl, olej a petrolej. Hospodáři ve vesnicích byli spíše zaostalí, pokrokových a moderních lidí tu moc nebylo. Jakékoli debaty o důležitosti vzdělání a školy však odmítali s tím, že je to pro ně zbytečné. Adam Kříž je nazýval bezpříkladnými lenochy, kteří chtěli jen navenek ukázat, jak jsou pilní a pracovití.⁵⁴

Josef Sulíček patřil k velmi všímavým pozorovatelům tamějšího života. Dokázal si též povšimnout, že ruské školství na Sibiři bylo velmi zanedbané a školní docházka trvala pouze pár měsíců. Tím vznikala veliká negramotnost. Školy byly pouze církevní a místní lid byl nadmíru pověřčivý.⁵⁵

Adam Kříž si všiml, že i ruský lid na Čechoslováky někdy pohlížel s údivem a s nepochopením. Například tamější obyvatelé se po probuzení dlouho modlili u ikony a u obrazu Matky boží, křížovali se a klaněli a pak teprve se šli najíst, zatímco legionáři se nemodlili a rovnou usedli ke stolu. Také brali za velkou urážku lehnout si nohama k ikoně nebo si vzít do světnice psa, což bylo považováno za znesvěcení ikony.⁵⁶

Antonín Čeček si napsal, že legionáři byli též velmi překvapeni ohromnými vzdálenostmi mezi jednotlivými stanicemi na Transsibiřské magistrále. Mezi nimi se nacházely pouze malé zastávky na doplnění vody a dřeva. Při zastavení v jedné sibiřské vesničce k nim přišla mladá žena, která jim vyprávěla o současné situaci ve vesnici. Prozradila jim, že byla místní učitelkou a nesouhlasila s bolševickou politikou. Prosila legionáře, aby pomohli ruské demokracii a ustavili tak lepší a spravedlivější systém než

⁵²Josef SULÍČEK, *Z Vizovic kolem kontinentu*, Vizovice 2010, s. 43–45.

⁵³*Tamtéž*, s. 45.

⁵⁴A. KRÍŽ, *Starodružiník...*, s. 131–132.

⁵⁵J. SULÍČEK, *Z Vizovic...*, s. 45.

⁵⁶A. KRÍŽ, *Starodružiník...*, s. 132–133.

byl carismus a komunismus. Podle Antonína Čečka bylo na ženě znát, že je nešťastná ze situace, která v Rusku nastala.⁵⁷

S podobnými zážitky se setkávali legionáři v roce 1918 po cestě do Vladivostoku stále častěji. Místní obyvatelé je mnohdy prosili o pomoc proti bolševikům. Josef Dýma pokládal navazování styků za velmi důležité; poznali totiž, že družení nejlépe pomáhalo k odstraňování různých nepochopení jejich cesty.⁵⁸

Na druhou stranu bylo zapotřebí chovat se ke všem s nezbytnou vojenskou obezřetností. Nesmělo se o ničem mluvit, jelikož by to mohlo ohrozit celek i jednotlivce. Zároveň však vojáci nesměli nikoho proti sobě ani zbytečně popudit.⁵⁹ Příklad tohoto chování líčil ve svém deníku Adam Kříž. Při cestě potkali legionáři mužika na poli, který se nabídl, že by jim mohl donést z nedaleké vesnice chleba. Legionáři mu moc nevěřili, jelikož danou vesnici měli mít obsazenou již bolševici, avšak ruský muž měl opravdu dobré úmysly a vrátil se zpět se zásobou chleba. Na oplátku mu vojáci dali různé předměty, např. svíčky nebo konzervy.⁶⁰

Pokud však legionáři pobývali delší čas v určité lokalitě, vytvářely se mezi nimi a místními neformální vztahy a prožívali společně různé události, které se v lokalitách udávaly. Často byly vztahy mezi nimi opravdu velmi silné, a tak legionáři kolikrát nechtěli opustit místa, kde se jim dostávalo přátelského přijetí a pohostinnosti.⁶¹

Když přijížděli do stanic jako Syzraň nebo Samara, čekalo je tam velké uvítání od měšťanstva i chudého lidu. Všichni je zde nazývali osvoboditeli. František Novák si do deníku napsal: „*Vše se na nás usmívá, hostí nás, připíjí s námi a cpou nás cigaretami. Jsou po rusky až příliš bezstarostní. Nikdo si zatím neklade otázku, jak bude, až my odtud odjedeme. Město oddechuje spokojeně, veselí se bezstarostně. Spoléhá se příliš na Čechoslováky. Trapně se nás dotýká, že obyvatelstvo nejeví pro práci na znovuvzkříšení Ruska patřičného zájmu. Zde se mnoho řeční, plameně píše, ale málo dělá.*“⁶²

Podobnou úvahu měl i František Novák, který se v deníku zmiňuje, že se ruští obyvatelé převážně spoléhali na legionáře, že jim v jejich zemi zjednájí pořádek

⁵⁷A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 94.

⁵⁸J. DÝMA, *Anabase...*, s. 7.

⁵⁹*Tamtéž*, s. 51–52.

⁶⁰A. KŘÍŽ, *Starodružiník...*, s. 190.

⁶¹Jiří SIOSTRZONEK, *Návrat domů, aneb, Cesta legionáře Václava Balcara kolem světa*, Praha 2013, s. 21.

⁶²J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 134–135.

a budou je i nadále chránit. Sami se však o nic ani nepokusili, byli totiž zvyklí slepě poslouchat a s náhlou potenciální svobodou si neuměli poradit.⁶³ Někdy kvůli tomu docházelo mezi vojáky i k různým neshodám; šlo především o kritiku ruských poměrů a jejich vztahu k nim. Ruský lid se totiž sám často choval pasivně v aktuálních situacích, což legionářům velmi vadilo.⁶⁴

Na druhou stranu se někteří legionáři i přes různé politické názory dokázali s tamějšími obyvateli spřátelit. Někteří z vojáků se na Sibiři i oženili s místní dívkou nebo se alespoň účastnili svateb jako hosté, což si do svých deníků nezapomněli poznamenat. Josef Sulíček si napsal, že sňatky se konaly v mladém věku, mezi 17–18 lety. Většinou nevěsta pocházela z jiné vesnice. Svatbu sjednávali rodiče a dívka se musela smířit s osudem, jelikož neměla svobodnou vůli. Sňatek se domlouval podle ceny nevěsty, která se pohybovala okolo 50–200 rublů. Velmi jej překvapilo, že se snoubenci do kostela na oddávání nejeli i jejich rodiče. Ti čekali u nevěsty doma, kde se po obřadu konala hostina. Jedlo se, pilo, zpívalo a tancovalo celý týden. Nevěsta pak odešla do domu ženicha, kde platila za levnou pracovní sílu. Často tyto sňatky končily rozvodem, jelikož se manželé navzájem vůbec neznali. Pro ruskou ženu nebylo nic zvláštního opustit svého muže bez zjevné příčiny.⁶⁵

Těž legionář Breburda měl možnost být na ruské veselce, kde se, dle jeho slov, svatebčané velmi opili a nakonec se do krve poprali. Když vojáci zakročili a některé svatebčany zatkli a ošetřovali zraněné, zbylí lidé z veselky požadovali, aby je propustili a nepletli se do rodinných záležitostí.⁶⁶ Shrnul to pak slovy: „*Svatba v Rossii na děrevně bez vodky a rvačky je jako u nás hubička bez mlasknutí.*“⁶⁷

Jindy s místními naopak prožívali i smutné životní chvíle. Legionář Breburda líčil, že v jedné vesnici, kde pobýval, zemřelo malé dítě na zápal plic. Dozvěděl se, že místní lidé nevěřili lékařům, a ani na ně a na léky neměli peníze. I proto se léčba raději nechávala na přírodě, Bohu nebo se místo lékařů zvala porodní bába, která za svou práci brala naturální odměnu, jako vajíčka, mouku atd.⁶⁸

⁶³J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 164.

⁶⁴K. SVOBODA, *S vichřicí...*, s. 138.

⁶⁵J. SULÍČEK, *Z Vizovic...*, s. 46–48.

⁶⁶Xaver KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář Breburda: zkazky z jeho legionářské anabáse*, Praha 1934, s. 131.

⁶⁷*Tamtéž*, s. 132.

⁶⁸X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář...*, s. 113–114.

Během cesty ze Sibíře do Vladivostoku legionáři přicházeli do kontaktu také s různými etnickými skupinami, jejichž tradice, náboženství a celkově způsob života se velmi lišil. Legionář Breburda se od jednoho Tatařa dozvěděl zajímavé svatební tradice. Během svatby bylo u nich zvykem opít se do němoty a hostina trvala celý týden. Vodka se pila veřejně a pila se nejméně z čtvrtlitrových odlivek. Našli se i tací jedinci, kteří raději pili vodku přímo z láhve, aby neztratila na říznosti. Tataři si velmi zakládali na nevěstině cudnosti, a pakliže se zjistil opak, končila svatba pořádnou rvačkou.⁶⁹

Bohuslav Suchánek si k Tatařům do svého deníku rovněž zapsal pár poznámek. Dle jeho slov byli Tataři selským národem, který se k Čechům choval velmi dobře a hodně jim pomáhal, například jim dávali kobyly mléko, zvané humis. Bolševiky nenáviděli a chovali se k nim velice nepřátelsky.⁷⁰

I Adam Kříž ve svém deníku zmiňuje setkání s tatarským kmenem Baškirů, již bydleli ve vesnici Maldašovo. Byli popisováni jako dobrý a pohostinný lid, který však rusky příliš neuměl. Avšak jejich kněz, zvaný mula, byl velmi vzdělaný, a dokonce znal i dějiny českého národa, čemuž se mužstvo podívovalo. Tito lidé vyznávali mohamedánskou víru, a tak jejich ženy po příchodu legionářů ihned odešly. Jeden starší Baškir je pozval k sobě domů, aby je pohostil. Na zem prostřel ručně vázaný koberec, na který položil samovar, máslo a chléb. Dle jejich tradice se nikdo nesměl obsloužit sám a vše musel vykonat hostitel. Muž byl velice šťasten, že legionáři respektovali jejich tradice, zákony a zvyky.⁷¹ V další tatarské vesnici v okolí města Bugulmy se legionářům též dostalo vřelého přivítání a pohoštění. Žili zde převážně rolníci, kteří měli krásná hospodářství. Vládla zde tradice – vdané ženy měly začerněné zuby a vdovy nosily vlasy ostříhané na mikádo.⁷²

František Kárník si v deníku poznamenal také setkání s Tatary. V jedné větší vesnici mohli legionáři vidět tatarskou modlitebnu. Každý den ráno prováděl muslimský duchovní ranní modlitbu, která trvala od rozbřesku až do východu slunce. Při procházce vesnicí pozval místní Tatar Františka Kárníka k sobě domů. Po příchodu do světnice se obrátil k východu a poklonil se – děkoval tím Bohu, že mu do domu poslal hosta. Obydlí bylo čistě a krásně zařízené. Jeho rodina se zde usadila v době, kdy se carská

⁶⁹X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář...*, s. 140, 144.

⁷⁰F. DUDEK, *Životní příběh...*, s. 177.

⁷¹A. KŘÍŽ, *Starodružiník...*, s. 193.

⁷²*Tamtéž*, s. 201.

vláda snažila obydlet sibiřské oblasti a nabízela půdu zdarma. Takových tatarských vesnic bylo po Sibiři dle jeho slov mnoho. Kolem domu byl dřevěný plot s koňskými lebkami, což značilo, že zde žijí Tataři, jelikož jiné než koňské maso nejedli.⁷³

Další národ, který je velmi často v denících zmiňován, byli Burjati, kteří pobývali v okolí Bajkalského jezera. Josef Sulíček si k nim poznamenal, že uprostřed jezera se nacházel ostrov Olchon, jenž byl kamenitý a pokrytý lesem. Na tomto ostrově žili právě Burjati, kteří se zabývali chovem dobytka, nejvíce však lovem zvěře a ryb. Dále si zapsal, že téměř ve středu ostrova se tyčil kamenný útes, známý pod pojmem Šamanské skály. Pojmenované tak byly proto, že Burjati, vyznávající šamanskou víru, považovali toto místo za obydlí nepřemožitelného „*Bilého boha*“.⁷⁴

I František Novák se ve svém deníku zmiňuje o Burjatech. Popsal je jako kočovný mongolský národ, jehož víra se skládala z pověr a šamanismu. Šamani byli pro místní obyvatele kněžími, lékaři a čaroději zároveň. Burjati měli podle Františka Nováka legionáře v oblibě, jelikož jim nedávali najevo povýšenost, na rozdíl od ruského lidu. Byli dobrosrdeční, poctiví a pohostinní.⁷⁵ Jindřich Bejl si o nich zaznamenal, že nosili obnošené kožešiny a čapky. Jezdili na malých koních a na první pohled působili divoce, ale byli to velmi hodní lidé, kteří prodávali sýr, ryby a jiné domácí produkty.⁷⁶ František Kárník si všiml jejich oděvu a zjistil, že pestře vyšíváný plášť se nazýval chalát. Považoval je za typické Asiaty s buddhistickým vyznáním.⁷⁷

Vavřinu Škáreckému se dokonce podařilo prohlédnout si i jejich lamaistický chrám. Vevnitř u stropu visely barevné pruhy látek, koule a válce, které připomínaly lampiony. Naproti vchodu byla zasklená budka, ve které se měl usadit Majdari, což byl Bůh zajišťující dlouhověkost světa. Při obřadu vládce chrámu řídil modlitbu a jeho pomocníci – lámové – foukali do plechových a dřevěných nástrojů a dělali tak veliký hluk a rámus – tím byly modlitby považovány za vroucnější. Vavřin Škárecký je přirovnává k Mongolům zejména po jazykové stránce a uvádí, že žili v jurtách.⁷⁸

⁷³František KÁRNÍK, *Kronika* (soukromá sbírka autorky), s. 74–75.

⁷⁴J. SULÍČEK, *Z Vizovic...*, s. 49–51.

⁷⁵J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 179.

⁷⁶J. BEJL, *Deník...*, s. 223.

⁷⁷F. KÁRNÍK, *Kronika*, s. 60–61.

⁷⁸V. ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta*, s. 166.

Ve stanici Kitajský rozjezd se trať dělila do dvou směrů. Obě trati končily ve Vladivostoku, jedna vedla přes ruské území a druhá přes čínské území.⁷⁹ Téměř všichni legionáři cestovali přes čínské území, jelikož v denících je tato cesta často popisována. Vavřin Škárecký charakterizoval čínské vesnice následovně: „*Byl to neuspořádaný shluk bezvýznamných malých domků a domečků a zchátralých chatrčí z hlíny se spoustou obchůdků a pouličních prodavačů. Mezi tím spleť cest a pěšin, plných páchnoucího prachu, který se po dešti měnil v bezedné bahno. Psů a koček, polodivokých, bylo všude plno a je třeba říci, že hladových, sotva by jim někdo z obyvatel pohodil sousto.*“⁸⁰

Breburda si do deníku zaznamenal průjezd čínskou vesnicí Cicikarou, kde se nacházelo vězení. Dozvěděl se, že vězni spali na slámě. Za krádež se zlodějům někdy usekla celá ruka nebo prsty, aby si krádež příště rozmysleli. Stejně tak kruté byly i popravky, za mírný trest se naopak pokládal výprask bambusovou holí nebo klečení na střepech se solí.⁸¹ Antonín Čeček na jedné stanici takový trest přímo sám viděl. V čínském vojsku byli trestáni vojáci, jelikož u nich stále platily tělesné tresty. Voják ležel na kolejích a prutem dostával výprask.⁸²

Josef Sulíček se těšil, až uvidí čínské území. „*Nejvíce se těšíme na příjezd do stanice Mandžuria, kde je vše tak laciné a nadbytek všeho, co celá Sibiř a Rusko postrádá, zvláště látky, hedvábí a tabák a vše, co si člověk přeje.*“⁸³

Václav Ladislav Holý si poznamenal, že po příjezdu do stanice Mandžurie si šli vojáci nakoupit na čínský trh. Zdejší obyvatelstvo se skládalo převážně z Číňanů, Burjatů a Rusů.⁸⁴ Karel Svoboda byl fascinován tím, jací byli Číňané obratní obchodníci „*Číňané se šikmýma očima a žlutou pletí chodili zboží prodávat přímo na nádraží k našim vagónům a dotěrně je vnucovali. Byli to velmi dobří obchodníci, dokázali ho prodat i o více než polovinu levněji a stále na tom vydělali.*“⁸⁵

Zdejší nádražní stanice byly dobře zorganizované a zařízené. Legionáři mohli všude vidět ozdoby z draků a štírů v čínském stylu.⁸⁶ Draci hráli v čínské kultuře

⁷⁹J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 115.

⁸⁰V. ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta*, s. 183.

⁸¹X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář...*, s. 160.

⁸²A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 106.

⁸³J. SULÍČEK, *Z Vizovic...*, s. 65.

⁸⁴Václav Ladislav HOLÝ, *Vzpomínky 1914–1920*, Náchod 1998, s. 48–49.

⁸⁵K. SVOBODA, *S vichřicí...*, s. 163.

⁸⁶V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 48–49.

důležitou roli, například i čínští vojáci po setmění přestávali vždy bojovat kvůli drakům, což legionáři těžko chápali.⁸⁷ Další zajímavostí pro legionáře z čínského prostředí byl česnek. Číňané ho konzumovali ke každému jídlu, a i samostatně. Vavřin Škárecký si k tomu poznamenal: „*V čínských velmi jednoduchých domácnostech měli tolik česneku rozvěšeného na stěnách obydlí, že by ho naše jednotka nespotřebovala snad ani za deset let!*“⁸⁸

Františka Nováka zaujalo starobylé město Chajlar, ve kterém se nacházely prastaré chrámy s pestrobarevnými figurkami Bohů. Místní Číňané nosili dlouhé copy a na hlavě měli černou čepičku. Legionářům nebyli na první pohled moc sympatičtí a opět byli silně cítit česnekem.⁸⁹

Delší zastávku měli legionáři v čínském městě Charbinu, kde si byli prohlédnout i město. Čeho si nejvíce všímali, bylo postavení lidí. František Kárník si k tomu zapsal: „*Bohatí Číňané se nechávají po ulicích nosit v ozdobných nosítkách a ti nosiči, to jsou zase Číňani chudí. Nejvíce cizince bijí do očí ty třídní kontrasty tamější lidské společnosti.*“⁹⁰

Čínské ženy chodily po ulicích drobnými krůčky, což bylo zapříčiněno tím, že jim byly od útlého věku mačkány nohy, aby dále nerostly. Malá noha symbolizovala krásu žen a patřilo to k místním obyčejům. Avšak místní Rusové jim tvrdili, že se to dělalo proto, aby mužům neutíkaly.⁹¹ Vavřinu Škáreckému se podařilo navštívit zdejší divadlo. V divadle se hrálo od rána do noci a ženské role hráli muži. V teplém počasí se návštěvníci velmi potili a posílali si žínku na utírání potu, což legionářům nepřipadalo příliš hygienické.⁹²

I legionář Breburda měl možnost zavítat do divadla, jež bylo ovšem japonské. Japonští umělci museli děj vylíčit pouze svou mimikou a gesty, tím se divadlo lišilo od evropského, a legionáři ho tedy nepochopili. Dále navštívil i čajovnu, kde se zrovna konalo hudební a taneční představení prováděné gejšami. Na závěr se byl podívat i na japonský chrám. Ve středu chrámu byla socha Buddhy a prosebník měl napsat svou

⁸⁷A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 106.

⁸⁸V. ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta*, s. 182.

⁸⁹J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 181.

⁹⁰F. KÁRNÍK, *Kronika*, s. 67.

⁹¹*Tamtéž*, s. 68.

⁹²V. ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta*, s. 190.

žádost na papírek, ten následně zmačkat, v puse ho sežvýkat do kuličky a tu pak vyplivnout na sochu. Pokud papírek doletěl na Buddhu, prosba se měla vyplnit.⁹³

Legionáře Vavřina Škareckého mimo jiné zaujalo čínské stolování. Číňané při jídle používali dřevěné hůlky a ostatní národy považovali za barbarské, protože dopouštěli, aby se jídlo dotklo kovového příboru, čímž pro ně jídlo ztrácelo chuť, jíž si Číňan vážil nejvíce. Často se tímto způsobem stolování umazal ubrus, což bylo považováno za projev toho, že zákazníkovi chutnalo a byl spokojený. Čínské stolování bylo celkově obřadem – bylo určeno, jak správně sedět, děkovat, připíjet i jak začít či ukončit jídlo.⁹⁴ Jan Kouba si zase všiml, jak Číňané pohřbívali své blízké. Pozastavoval se nad tím, že nepochovávali mrtvé do země, ale pokládali je v truhlách na zem. To byl zvyk bohatších vrstev. Chudí své mrtvé pouze někde pohodili a kvůli tomu se zde objevovaly různé epidemie.⁹⁵

Při popisu čínského území se v denících často objevují orientalistické prvky. Odsuzovali přísné tělesné tresty a považovali je za přehnané a zastaralé. Čínské obyvatelstvo nemělo velký soucit s toulavými zvířaty, což legionáři vnímali negativně. Také se mnohdy pozastavovali nad silnou čínskou pověřčivostí, která souvisela s jejich náboženskými tradicemi. Další věc, kterou často zmiňují, je nedostatečná hygiena, čistota a zápach česneku, který jim vadil. Neuvědomují si, že by to pro tamější obyvatele mohlo mít význam nebo představovat rituál, jenž je pro ně důležitý. Legionářům jejich jednání připadalo směšné nebo přinejmenším podivné.

V díle Edwarda Saida je napsáno, že západní kultura pohlížela na Orient s určitou nedůvěrou. Evropanovi se jevíli ostatní národy jako směšné a zaostalé postavy nebo pouze jako součásti obrovského společenství.⁹⁶

Po zastávkách na čínském území byl jejich vytoužený cíl již velmi blízko. Zanedlouho dojeli do ruského přístavu Vladivostok, odkud se měli lodí dostat zpět do vlasti.

1.1 Vztah k ruské revoluci

Během cesty do Vladivostoku legionáři často přicházeli do kontaktu s místními obyvateli, což je popsáno výše. V denících jsou však mnohdy i velmi zajímavé zmínky

⁹³X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář...*, s. 162–163, 165.

⁹⁴V. ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta*, s. 190–191.

⁹⁵I. PÍŠOVÁ, *Transsibiřská odysea...*, s. 138.

⁹⁶E. W. SAID, *Orientalismus...*, s. 285.

o průběhu a vývoji ruské revoluce, o tom, jak se měnil například postoj místních obyvatel k bolševismu během jejich pobytu na Sibíři. Sami legionáři o celé situaci přemýšleli a utvářeli si vlastní názor.

František Novák si k revoluci poznamenal následující: *„Přemýšlím o dosavadním průběhu ruské tzv. revoluce. O agitaci Němců a bratříčkování s ruskou armádou, jež vedlo k rozvratu a útěku z fronty, o svržení a vyhnání demokratické vlády bolševiky, kteří rozpoutali běsnění nejtemnějších sil, držících v duši negramotného ruského člověka. To nebyla ideová revoluce, to bylo nesmyslné vraždění, loupení a ničení všech hodnot v měřítku, jaké dějiny dosud neviděly. Nemohl jsem se ubránit myšlence, že v ruském člověku dřímou barbarské, asiatské pudy, zděděné po předcích, kteří se za dlouhého panství Tatarů v Rusku mísili s jejich surovou krví. Sen o čisté, slovanské rase byl otrěsen!“⁹⁷*

Josef Dýma si zapsal v deníku tyto řádky: *„Nám není lhostejný osud Ruska. My, dnes stejně jako dříve přáli bychom si Rusko mítí velkým slovanským státem, o nějž by se mohli opřít slabší slovanští národové. Přáli bychom si, aby Rusko odčinilo svou zradu na společném díle osvobození národů, spáchanou brestským mírem, vypovězením války Německu a Rakousku. A kdyby při tom i zahynulo, čestnější by po sobě zanechalo památku, poněvadž nezahynulo by zneuctěné, poplivané a nenáviděné a vysmívané celým světem. Ale soudíme teď jako dříve, že tato obroda musí přijíti z lůna ruského národa samotného, bude-li však kýmkoli sáhnuto na nás, dovedeme vždycky odpověděti, jak odpovídají českoslovenští revolucionáři, a nebudeme se ptáti, jaké následky by to mohlo mítí pro kohokoli druhého, kromě nás.“⁹⁸*

Ti, kteří ještě měli ruský národ rádi, si mohli zoufat nad jeho pokořením. A ti, kteří koukali na Rusko nejpesimističtěji ze všech, nemohli říct, že tento národ již nebude hrát ve světových dějinách důležitou roli. Nevěděli, jaký vztah si Československo vytvoří k národu, jenž si žil vlastním životem a vytvořil si bohatou národní kulturu a byl obdarován skvělými duševními a fyzickými schopnostmi.⁹⁹

Většina legionářů vnímala podepsání Brestlitevského míru a vystoupení z války jako velikou zradu. K Rusku měli silnou vazbu a především ho brali jako silný a velký slovanský stát, který by měl pomáhat menším slovanským státům v boji o nezávislost.

⁹⁷J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 143–144.

⁹⁸J. DÝMA, *Anabase...*, s. 23.

⁹⁹*Tamtéž*, s. 52.

Toto jednání pro ně bylo velkým zklamáním a tamější vládu za to velmi odsuzovali. I přes výhrady si však vojáci uvědomovali, že prostý lid většinou neměl s těmito okolnostmi nic společného. Mysleli si, že by si obyvatelé zasloužili lepší podmínky pro život, např. vzdělání, bydlení, životní úroveň a politickou moc. Legionáři na danou problematiku nahlíželi orientalistickým pohledem a nepřipouštěli si, že by místní lidé mohli být se svým životem na Sibíři spokojeni i za těchto podmínek okolností a neměli potřebu ani snahu ho měnit.

Na tuto problematiku existovaly i jiné názory. Jindřich Bejl patřil k výrazně menšině legionářů, která sympatizovala s bolševiky, a líbila se jim i jejich ideologie: *„Zdejší lid za své politiky nemůže, a po tom carském útlaku není se co divit, že jde do krajností, že je nedůvěřivý ke své pohodlné inteligenci a je přístupný svojí nepatrnou vzdělaností lákavým heslům demagogů.“*¹⁰⁰

Je to patrné i z jeho dalšího zápisu v deníku: *„Nechtěli jsme se plést do ruské revoluce, i když jsme jí byli načichlí a vřele s ní proti carismu sympatizovali. To jsme přece mohli udělat lépe pod vedením ruských zkušených velitelů ještě před Penzou!“*¹⁰¹

Avšak situace pro běžný lid nebyla dobrá ani v obsazených bolševických oblastech. V částech Ruska, které byly na nějakou dobu osvobozeny od bolševiků, se před bílými ukazoval děsivý pohled všeobecné zkázy a zbídačených lidí i hospodářství. Průmysl byl zcela zastaven, školy se uzavřely, byly zničeny kláštery a kostely a mnoho lidí bylo pronásledováno nebo popraveno bez patřičného soudu a možnosti se hájit.¹⁰²

Během roku 1918 se legionáři na své cestě velmi často setkávali s žádostmi o pomoc proti centrální vládě bolševiků, jež ničila jejich zem.¹⁰³

V některých osvobozených částech Sibíře začal vládnout admirál Kolčák, který zastával starý carský režim, a podle mínění Františka Nováka se obklopil lidmi, co mysleli jen na kariéru a své blaho.¹⁰⁴

Karel Svoboda si zapsal, že „carské panstvo“ ve vedení s admirálem Kolčákem se začalo odcizovat svou krutostí a bezohledností prostému lidu, od něhož se vyžadovala bezpodmínečná poslušnost a oddanost, což lidem připomínalo staré carské pořádky, které nenáviděly. Nebylo, podle něj, tedy divu, že během roku 1919 začali

¹⁰⁰J. BEJL, *Deník...*, s. 179.

¹⁰¹ *Tamtéž*, s. 377.

¹⁰²A. ZUBOV (ed.), *Dějiny...*, s. 577.

¹⁰³A. KRÍŽ, *Starodružiník...*, s. 198.

¹⁰⁴J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 147.

obyvatelé Sibíře čekat na bolševické vojsko jako na vysvoboditele z nesnesitelných poměrů a nabyli tak dojmu, že bolševická vláda nemohla být horší než vláda Kolčaka.¹⁰⁵ Dále si poznamenal, že během Kolčakovy vlády se měnily poměry sil na Sibíři ve prospěch bolševiků, kteří získávali více sympatií a podpory. Jeho vláda svým jednáním a krutým zacházením dělala z obyvatel sama bolševiky. Lidé na frontě trpěli hladem a zimou, zatímco generálové pořádali luxusní večírky. A tak na konci roku 1919 proklínalo obyvatelstvo všechny sibiřské vlády, Spojence a někdy i Čechoslováky.¹⁰⁶

K dané situaci si Antonín Čeček poznamenal: „*V našem vojsku to už delší dobu vřelo, byl už druhý rok, co jsme měli doma samostatný stát a my trčeli stále na Sibíři, prý jako ochrana sibiřské magistrály. A není divu, že už každý toužil domů, zvláště když jsme poznali, že Rusům vlastně nepomáháme, ti šli za svým cílem, diktaturou proletariátu, že jen menšina Ruska se tomu bránila a že jsou zbytečné další naše oběti.*“¹⁰⁷

K tomu se vyjádřil i Václav Ladislav Holý: „*Bohužel to vyjadřuje celé povahu ruského člověka. Ten dovede být zcela pravý a obratem zcela levý. Střední cestu však nevyhledává.*“¹⁰⁸

Dále pak v deníku kritizoval jednotlivé sibiřské vlády, že se o své vojáky a prostý lid vůbec nestaraly, ale samy si žily zhýralým životem. Pokud si však někdo dovolil proti vládám na Sibíři vystoupit, byl označen za bolševika a hrozilo mu zatčení, nebo dokonce zastřelení. I tak se podařilo některé vlády svrhnout a irkutská vláda začala slibovat nápravu. Problém byl v tom, že nikdo z obyvatel současné vládě už nevěřil, a všichni začali čekat na příchod bolševiků s nadějí, že bude dobře.¹⁰⁹

I přes všechny nepříznivé události se začalo bolševismu postupem času v Rusku více dařit. Václav Ladislav Holý z toho vinil právě sibiřské vlády, které si neuměly získat důvěru lidí a nesnažily se jim pomoci. „*Proč je tato katastrofa, proč je to laciné vítězství té bolševické zvěře? Vinna je tím sibiřská vláda. Ta vládne hůře než za cara. Na místě nejvyšším byli povoláni lidé, kteří se chtěli jen vyšvihnout a žít zase jako za starých časů.*“¹¹⁰

¹⁰⁵K. SVOBODA, *S vichřicí...*, s. 138–139.

¹⁰⁶*Tamtéž*, s. 143, 154–155.

¹⁰⁷A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 122–123.

¹⁰⁸V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 47.

¹⁰⁹*Tamtéž*, s. 47–48.

¹¹⁰*Tamtéž*, s. 40.

Dá se říci, že většina prostých obyvatel se na vojenských taženích na Sibiři moc nepodílela. Ruský lid přesto nejvíce pociťoval tíhu bojů, aniž by se sám politicky angažoval. Někdy se objevovaly názory, že obě strany byly stejně špatné. Rolnictvo například popudilo, když jim bílí vzali pozemky, a zrovna tak když jim naopak rudí zabavili potraviny. Dopadlo to tak, že oblasti pod nadvládou bílých toužili po rudých a v rudých oblastech zase chtěli vládu bílých. Za důležitý zvrat pro bolševiky lze považovat ovládnutí středu Ruska s jeho nekonečnými vojenskými zásobami a lidskými životy a jednotností velení rudých, což se o bílých říci nedalo.¹¹¹ Bolševická armáda tak získávala stále více na síle a zatlačovala tím admirála Kolčaka do Irkutsku. I toto město však zanedlouho ovládli eseři, kteří společně s bolševiky zbavili admirála Kolčaka moci. Kolčak byl 15. ledna 1920 vydán levicovým povstalcům a následně jimi byl popraven.¹¹²

Antonín Čeček se zamýšlel, zda by bylo vůbec možné jít jinou cestou, když při svém pobytu poznal povahu ruského člověka. Podle něj se fanatická menšina, která se skládala z mnoha národností této země, vyznačovala obrovskou brutalitou a vnutila jim tak vlastní režim. Na druhou stranu si uvědomoval, že vyvstala otázka, jaký jiný režim by v současné době dokázal sjednotit rozdrobené Rusko než autoritativní.¹¹³

¹¹¹Richard PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017, s. 298–299.

¹¹²F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři...*, s. 196.

¹¹³A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 141.

2. Pobyt a odjezd z Vladivostoku

Po příjezdu do Vladivostoku si legionáři oddechli a cítili i úlevu, že se jejich cesta skutečně blížila ke konci. Po dlouhé době mohli opustit vagóny, které se jim staly útočištěm cestou přes Sibiř. Legionář Breburda si k tomu zaznamenal: „*Tak jsme se dočkali i konce cesty a po dlouhém trmácení přijeli jsme s rozjasněnými lícemi do předměstí Vladivostoku. Konečně jsme tady ve Vladivostoku, u cíle naší bludné pouti po Rossii a záblesku jistoty skutečné odpravy do vlasti.*“¹¹⁴

Někteří legionáři byli dle zápisků ubytováni v kasárnách ve Vladivostoku a jiní byli převezeni na Ruský ostrov, kde čekali na loď, která je měla dopravit zpět do vlasti. Čas legionáři trávili většinou ve městě nebo v jeho okolí. Též si všímali národnostního složení obyvatel. František Kárník si do deníku zapsal: „*Obyvatelstvo ve městě jsou ve většině Rusové. Kromě těchto jsou zastoupeni Číňani, Korejci a Japonci. Japonci se zaměstnávají většinou obchodem a provozují různé živnosti. Číňané patří k dělnické třídě. Pracují jako přístavní dělníci a pouliční nosiči. Korejci jsou již jako podřadný element, bydlí na periferii v chýších a živí se hlavně rybolovem a zelinářstvím.*“¹¹⁵ Antonín Čeček si všiml, že každý národ vykonával jinou práci. Dle jeho slov žilo ve Vladivostoku mnoho Japonců a Číňanů. Japonci byli vynikající řemeslníci a pracovníci. Číňané zastávali nejhorší a nejméně placenou práci, byli však také schopní zahradníci a vždy měli nejhezčí zeleninu a ovoce.¹¹⁶

Je vidět, že legionáři vnímali své okolí různě a jejich názory byly často odlišné. Někteří měli pocit, že nejhorší práci vykonávali Korejci a jiní že Číňané. Mohlo by to být tím, že se Antonín Čeček během svého pobytu ve Vladivostoku neseťkal s žádnými Korejci, a proto měl na nejpodřadnější práce z hlediska národnostního jiný názor než František Kárník. Existuje však možnost, že ani jeden z nich nedokázal Korejce a Číňany vzhledově a jazykově od sebe navzájem odlišit. Nutno říci, že se legionáři ve svých denících většinou snaží jednotlivé národy přesně definovat a neřadí je do jedné velké skupiny.

¹¹⁴X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář Breburda...*, s. 166.

¹¹⁵František KÁRNÍK, *Kronika*, s. 63.

¹¹⁶A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 139–140.

Edward Said ve svém díle zmiňuje, že Evropané při svých popisech ostatních národů upřednostňovali spíše kolektivní výrazy bez bližšího rozlišení, např. *orientálci, žlutí, hnědí* atd.¹¹⁷

František Beneš byl během transportu a bojů na Sibiři raněn a následně dopraven do nemocnice ve Vladivostoku, která patřila japonskému Červenému kříži a kde veškerý personál byl japonský. Dle jeho slov byly japonské zdravotní sestry velice přívětivé, úslužné, a dokonce se snažily naučit se pár českých slov. Když opouštěly pokoje pacientů, nikdy se k nim neotočily zády, ale šly pozpátku a klaněly se. Japonští doktoři si k nim večer chodili popovídat německy. František Beneš popisuje toto prostředí jako čisté a příjemné. Při odjezdu lodi z přístavu, když projížděla okolo tamější nemocnice, jim ze břehu mávaly japonské sestry, z čehož byl František Beneš velmi dojat.¹¹⁸

Jindřichu Bejlovi byli naopak více sympatičtí Číňané, jež vnímal jako přátelský národ. Jejich povahu, jež se od povahy Japonců lišila, popisuje jako vlídnou a dobrou. Podle něj si byly oba národy rasově velmi blízcí. Avšak vzhledem se od Japonců odlišovali – Číňané byli statnější a vyšší.¹¹⁹ A na závěr své tvrzení shrnul slovy: „*Jsou to hodní lidé ti Číňané a mám je radši než Japonce.*“¹²⁰

Nejvýznamnější a nejelegantnější ulicí byla ulice Světlanská. Soustředil se zde veškerý společenský život. Elegance, dle slov legionáře Breburdy, se tu snoubila s chudobou, Orient s Evropou. Ve svých zápiscích si dále poznamenal, že se Rusky svými oděvy snažily napodobit pařížskou módu. Japonky bývaly viděny v barevných kimonech a s vysokými účesy, přičemž svým vzhledem zastiňovaly Číňanky v hedvábných oděvech, a Korejky nosily bílý prostý oděv a zvláštní klobouky na hlavě.¹²¹

Též Josef Charvát popsal Vladivostok jako centrum všeho života a ruchu. Zde se podle jeho slov střetávalo „*bílé se žlutým*“ neboli evropské s asijským.¹²²

Ovšem ještě pestřejší složení národů než ve městě se nacházelo v přístavu. Josef Charvát to shrnul s mírnou nadsázkou: „*V přístavu bylo velmi živo. Na ulicích prochází*

¹¹⁷E. W. SAID, *Orientalismus...*, s. 285.

¹¹⁸František BENEŠ, *Vzpomínky* (soukromá sbírka autorky), s. 56, 62.

¹¹⁹J. BEJL, *Deník...*, s. 371–372.

¹²⁰*Tamtéž*, s. 371.

¹²¹X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář Breburda...*, s. 166–167.

¹²²J. CHARVÁT, *Cestou...*, s. 41.

*pestrá tlupa všech možných zde ve Vladivostoku zastoupených národů. Jsou zde námořníci kotvicích zde válečných lodí, jako Francouzi, Angličané a jiní. Mimo těchto ruští graždané, japonští vojáci, čínští chod'ové, pleňasi to jest Němci, Maďaři a jiní zajatci a máš před očima moderní Babylon!*¹²³

Podobnou situaci popsal i Josef Dýma. Podle něj chodili po Vladivostoku lidé z různých končin světa jako členové spojeneckých armád, ale neuměli spolu navzájem promluvit. Existovala mezi nimi jazyková bariéra.¹²⁴ Za pobytu Jana Kouby ve Vladivostoku se dle jeho slov Světlanská ulice změnila: „*Na hlavní ulici Světlanské život vře. Jest tu nejpestřejší směsice národů, ba zdá se, že ruský život ustupuje zde do pozadí a na jevišti jsou Angličané, Američané, Francouzi, Číňané i Japonci a v této směsici té doby mají téměř převahu Čechoslováci.*“¹²⁵

Jindřich Bejl si zaznamenal přítomnost Spojenců v přístavu. Všiml si, že tam stály křížníky Angličanů, Američanů i Japonců, jež zřejmě hlídaly, aby nikdo nezískal převahu.¹²⁶ K této situaci se vyjádřil následně: „*A to jsou ti spojenci, kteří by se asi rádi navzájem snědli, jen kdyby to trochu šlo!*“¹²⁷

I Karel Svoboda vnímal, že se Japonci a ostatní Spojenci, jako Angličané, Francouzi a Američané, snažili využít zmatky v Rusku ve svůj prospěch především na Sibiři, která byla známa pro své přírodní bohatství. Spojenci se však navzájem hlídali, aby nikdo z nich nemohl využít převahy.¹²⁸

V době pobytu legionáře Josefa Dýmy dorazili do města i zástupci Francie. Dle Josefa Dýmy byli Čechoslováci s Francouzi velmi spjatí. Domníval se, že jim Francie dala podnět k obrození ve své revoluci a v současné době je vede ke svobodě společně s velkomyslnou Anglií a svobodnou Amerikou. Francii bral jako první stát, který podpořil československou myšlenku. Poznamenal si, že pokud se na počátku revolučního boje vděčilo především Rusku, bez kterého by českoslovenští vojáci ani nevystoupili, Francii se vděčilo za skutečné politické úspěchy tohoto hnutí.¹²⁹ Na závěr si do deníku zapsal: „*My máme rádi Francouze, jsou nám jaksi blízcí temperamentem. A*

¹²³J. CHARVÁT, *Cestou...*, s. 47.

¹²⁴V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 78–79.

¹²⁵I. PÍŠOVÁ, *Transsibiřská odysea...*, s. 141.

¹²⁶J. BEJL, *Deník...*, s. 227.

¹²⁷*Tamtéž*, s. 227.

¹²⁸K. SVOBODA, *S vichřici...*, s. 140.

¹²⁹J. DÝMA, *Anabase...*, s. 65.

oni zajisté mají rádi nás. Dnes nás pojí nejen stejné politické zájmy, ale hlavně jsme nerozlučně spojeni krví společně prolitou na různých bojištích světa. ¹³⁰

Na rozdíl od Josefa Dýmy Františka Novotného zaujalo spíše japonské vojsko v přístavu a považoval japonskou armádu za nejlepší, kterou kdy viděl. Podle jeho názoru byli vojáci dobře živeni, oblečení, ozbrojeni a vycvičeni. Disciplína u nich byla přísnější než u Němců, ale známky po tělesných trestech nebyly patrné.¹³¹ I Vavřina Škáreckého na Japoncích upoutalo, že byli všichni stejného růstu, asi kolem 148–150 centimetrů, což odpovídalo japonské úřední míře pro vojsko.¹³²

Ve volném čase při čekání na loď si vojáci krátili dlouhou chvíli například návštěvou čínského divadla. Václav Ladislav Holý zmiňuje svůj zážitek z návštěvy – po příchodu byli přivítáni Číňankou oblečenou do staročínského kroje. Na jevišti hráli čtyři hudebníci na činely a paličkami na bubny. Herci byli namaskováni a na jevišti hrozně křičeli a tančili. Divadlo se hrálo od rána do večera a hry se střídaly jedna za druhou. Publikum se vesele bavilo, pilo čaj, obědvalo a kouřilo.¹³³

Legionář Breburda se ve svém deníku pozastavoval nad čínskou hygienou. Všiml si, že Číňané byli velmi dobří kuchaři, ale s čistotou to moc nepřeháněli. Kupříkladu viděl, jak si čínský kuchař čistil salát kartáčkem na zuby, ryby před vařením neočistil nebo si myl nohy v teplé polévce.¹³⁴

Ne všem legionářům se ve Vladivostoku líbilo. Karel Svoboda považoval zdejší život za zkažený. Všude na ulicích byly k vidění prostitutky, žili zde velmi bohatí lidé, ale zároveň byla ve městě velká chudoba.¹³⁵ Ani Vavřin Škárecký nebyl ve Vladivostoku úplně spokojen. Přístav popsal jako velmi špinavý – na hladině plavaly krabice, slupky, papíry, lahve a další odpadky.¹³⁶

Samozřejmě se jednotlivé situace, složení a nálada lidí lišily podle toho, ve které době legionáři ve Vladivostoku zrovna pobývali. Rovněž záleželo na délce čekání na loď, jež je měla přepravit zpět.

Legionáři často vyhlíželi, zda pro ně již nepřijíždí loď. Kronikář 4. pluku si napsal: „Mnohokrát jsme si zašli do Vladivostoku jak na prohlídku města, tak

¹³⁰J. DÝMA, *Anabase...*, s. 65.

¹³¹František NOVOTNÝ, *Z Koryčan na konec světa a zpět přes tři oceány*, Olomouc 2015, s. 161.

¹³²V. ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta*, s. 185.

¹³³V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 51.

¹³⁴X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář Breburda...*, s. 168.

¹³⁵K. SVOBODA, *S vichřici...*, s. 164.

¹³⁶V. ŠKÁRECKÝ, *Nezapomenutelná léta*, s. 197.

*i za různými nákupy. Jinak jsme byli celé dny na skalách s výhledem na širé moře a toužebně čekali příjezd lodi.*¹³⁷

Teprve od prosince roku 1919 začaly do Vladivostoku pravidelně připlouvat lodě pro československé vojáky. Z Vladivostoku pluli legionáři třemi směry. Nejčastější cesta vedla kolem Asie a Suezským průplavem do Terstu. Druhá trasa směřovala přes Tichý oceán, Panamský průplav a Atlantský oceán do Terstu nebo do Hamburku a poslední mířila přes Tichý oceán, Kanadu, Atlantský oceán do Hamburku.¹³⁸

Právě v tom okamžiku, na něž se legionáři mnoho let těšili, začali přemýšlet o vztahu k Rusku a o svém pobytu v této zemi. Samozřejmě se u nich objevovaly i různé obavy z budoucnosti a z toho, co je doma čeká. V denících jsou velmi pěkně zaznamenané jejich úvahy.

Ladislav Václav Holý si na palubě zapsal následující řádky: *„Loučím se ještě pohledem na ruskou zem, kde jsem strávil 5 roků svého života. Co všechno jsem zde za tu dobu prožil! Kolikrát jsme se my, Češi, dožili u ruského národa zklamání. A nyní, když odjíždíme, tak nás mají zase rádi.*¹³⁹

Poslední chvílky trávené pohledem na vzdalující se Rusko ve svých denících věnovali svým padlým spolubojovníkům, kteří neměli to štěstí vrátit se domů. V zápiscích 1. pluku Jana Husi je zmíněno: *„Ač dávno již a toužebně čekali jsme okamžik, kdy vydáme se na cestu domů, přec při loučení zjihlo mnohé oko, sevřelo se srdce i hrdlo. Uvědomujeme si, že opouštíme desetitisíce svých bratří a miliony nešťastného ruského národa, které přes všechna příkoří a nepochopení milujeme. Mlčky hledíme na mizící pevninu – ruskou zemi, již za tak mnohé vděčíme.*¹⁴⁰

Podobný názor měl i Jan Kouba: *„Hledíme z paluby za mizící souší – břehem nešťastného Ruska... Rusko! Sibiř! Nevděčné pláně tajgy i stepi, v nichž umírali a trpěli synové Svobody – vám poslední pozdrav a sbohem! Na Rusko zapomenout nemohu. A vždy budu ho mít stejně rád! Sibiřské pláně, známý Tomsku, Urale, Ukrajino, vám pozdrav a věčnou vzpomínku! Bud' pozdrav vám, místa nejlepších vzpomínek i bezmocného strádání! Nedopřál nám osud viděti tě v míru a velikosti. Sbohem, svatá*

¹³⁷ Vojenský historický archiv (dále VHA), fond (dále f.) Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, karton (dále kart.) 31, *Domů se 4. plukem*, s. 5.

¹³⁸ Alexandr MURATOV – Dina MURATOVA, *Osudy Čechů v Rusku 19. – 20. století: cesta z Kyjeva do Vladivostoku*, Praha 2017, s. 310.

¹³⁹ V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 55.

¹⁴⁰ VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 35, *Z cesty 1. pluku Jana Husi do vlasti*, s. 1.

Rusi!¹⁴¹ I Bohuslav Němeček na palubě zavzpomínal na padlé vojáky: „*Jen vzpomínka na ony bratry, kteří se již do vlasti nikdy nevrátí, kteří tam od Zborova až po Tichý oceán leží v chladné zemi opuštění a zapomenuti, posilujeme naše vědomí, že můžeme našim doma povědět, že tam v daleké Rusi mrtvi leží, jak zákony kázaly jim.*“¹⁴²

Legionáři při odjezdu mnohdy přemýšleli nad osudem Ruska. Někteří byli rádi, že z Ruska odjíždějí a že si ruský lid musí s revolucí poradit sám. Většině však bylo naopak obyvatel líto a měli pocit, že pro ně mohli udělat víc. Poměrně často se objevuje zmínka, že se Rusku vděčilo za vše, co pro ně během těch let udělalo. Josef Kliment si zapsal: „*Hrdlo svírá se úzkostí a hlavou letí film prožitých zde událostí, ať již veselých nebo smutných. Milovali jsme Tě obrovské Rusko, chtěli a přinášeli jsme Ti oběti. Kolik našich drahých mohyl rozházena je po Ukrajině, v Haliči, kolik po Rusi. V této chvíli odpouštíme Ti všechno, jestli jsi nás někdy nepochopila nebo snad pochopiti nechtěla. Nikdy nezapomeneme těch malých chudých ukrajinských chaloupek, těch vesnic a měst na Urale nebo až na dálném východě a budeme jim vždycky vděčni za pohostinství a důvěru, již k nám chovaly. Nebylo v naší moci, té hrstky lidí, bez pomoci vaší dokončiti věc tak krásně započatou ale vinou několika dobrodruhů právě z vašich řad tak tragicky skončena. Tolik jsme odsud toužili a těžce je nám smutno a těšíme, že budeme dlouho vzpomínati snad celý život.*“¹⁴³

Bohuslav Suchánek si zapsal svůj zvláštní pocit. Cítil, že v tomto koutě světa nechal kus svého mládí i naděje na pomoc velkému bratrovi v jeho národním neštěstí.¹⁴⁴ Josef Sulíček si k tomu poznamenal následující věty: „*Tento náš pobyt legionářův v Rusku byl dlouhým řetězem trpkých dnů, ba na každém kroku čekala nás nějaká nepřijemnost, ale v duši přece cosi hrálo, tu a tam prosakovala radost, že vykonali jsme kus práce pro velké slovanstvo a pro republiku naši vůbec. Už dávno jsme se těšili na odjezd z Ruska do vlasti, nyní okamžik rozloučení se ze Sibíře zvlhlo oko a sevřelo se hrdlo – tak nějak divně je u srdce. Radost z návratu do vlasti mísí se s trpkostí žalu nad nešťastným Ruskem, jemuž za tak mnoho vděčíme. Jak radostně bychom tuto, po naší rodné zemi nejdražší na světě, kdybychom ji viděli silnou a svobodnou!*“¹⁴⁵

¹⁴¹I. PÍŠOVÁ, *Transsibiřská odysea...*, s. 85, 150.

¹⁴²B. NĚMEČEK, *Paměti...*, s. 81.

¹⁴³VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Lodí Silesia*, s. 2–3.

¹⁴⁴F. DUDEK, *Životní příběh...*, s. 214.

¹⁴⁵J. SULÍČEK, *Z Vizovic...*, s. 82–83.

I Josef Charvát se ve svém deníku věnoval danému tématu: „*Jak líto nám, že Tě opouštíme v tomto těžkém tvém stavu, širá tak krásná a tak zmučená Rossije. Matko Slovanstva a kolébko naší revoluce, jakož i mladí naší armády. Jak laskala jsi nás ve svých loktech, a kolikrát zas se od nás odvracela v zapomnění. Co tužeb a snů, co důvěry i lásky vychovali jsme ve svých srdcích k Tobě, a co zklamání a úzkostí od tebe jsme prožili. Jak hrála jsi nás láskou na svých prsou a jak v nepochopení ses od nás odvracela. A dnes? Zesláblá po těžkých a ještě krvácejících ranách v nepochopení hledíš snad na chování na chování se naše k tobě. My těžce nesem, že opouštíme Tě v tomto stavu, že nepomůžeš se radovat s námi. Však nepřestaneme pracovat na společném nám díle, snad tam ve vlasti budem moci teprv řádně působit k dalšímu štěstí a rozkvětu tak milé a druhé naší vlasti – Rossije!*“¹⁴⁶

I jiní legionáři ve svých denících při loučení s Ruskem použili výraz *druhá vlast*. Zřejmě za to mohl dlouhý pobyt v Rusku, kde někteří pobývali i déle než čtyři roky. Určitou roli hrála i podobnost obou jazyků – dokázali se s ruskými lidmi domluvit. I v denících jsou někdy používána ruská slova. Například kronikář 4. pluku napsal: „*Za zpěvu, hudby a mávání na rozloučenou jsme opouštěli nešťastnou matičku Rus. S pocitem smutku sledovali jsme, jak nám rychle mizí břehy drahé nám země tak. Krutě postižené a nešťastné. Viděl jsem Rusko veliké a po revoluci slavné, potom rozvášněné a rozbité vnitřním bojem. Bylo mně smutno a mnohým skanula horká slza z oka, za niž se nikdo nestyděl. Dvojnásob jsme cítili, jak jsme to Rusko s tím dobrým lidem milovali a že nám bylo druhou vlastí! Ještě jednou Ti za všechno drahá Rus a dobrý ruský lide mnohokrát děkujeme!*“¹⁴⁷ I legionář Antonín Čeček si poznamenal: „*Byl jsem v Rusku čtyři roky a láska k Rusku byla u nás tak vžita již od mládí, vždyť i refrén písně Hej Slované jsme zpívali: Rus je s námi, kdo proti nám, toho Francouz smete. Nyní jsem měl opustit Rusku, které jsem sotva poznal, v nejhorší jeho době, zmítající se v křečích občanské války.*“¹⁴⁸

Zápisů v denících, které se věnují rozloučení s Ruskem, je mnoho. Pokud všechny prošlé deníky něco spojuje, je to právě toto téma. Pro legionáře byl odjezd velkou událostí a lze usuzovat, že si téměř všichni vytvořili k Rusku vztah.

¹⁴⁶Josef CHARVÁT, *Cestou ze Sibíře do vlasti*, Praha 2001, s. 47–48.

¹⁴⁷VHA, f. *Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918*, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Domů se 4. plukem*, s. 8.

¹⁴⁸A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 141.

Nezapomínají ovšem zmiňovat i nespravedlivé a špatné zkušenosti a zážitky, které prožili během své cesty přes Sibiř.

Ale nakonec téměř ze všech zápisů vyplývá, že měli Rusko celkem rádi a přáli mu, aby současnou krizi co nejrychleji a nejlépe vyřešilo. Též často píše o vděku, který k Rusku pociťovali, neboť díky němu dokázali legionáři vybojovat svobodu. Jen dva legionáři zmiňují i podíl Francie na vzniku Československa. Nalodění bylo vnímáno jako uzavření jedné etapy. Milan Kovalčík si přímo poznamenal: *„Každý si byl vědom, že uzavírá se pro nás význačná doba, že odcházíme navždy z velikého Ruska, na jehož klíně vyrostlo naše vojsko, naše bratrstvo, jehož lidu naučili jsme se rozumět, chápat jeho bolesti a žaly a jež vpleťtalo do našich duší nesmazatelně svůj obraz.“*¹⁴⁹

Velmi výstižně se s Ruskem rozloučil i neznámý legionář: *„Každý měl upřený zrak ku břehům Ruska, jemuž jsme dali navždy sbohem. Ovládly nás smutné myšlenky. Měli jsme pocit lítosti i vděku, radosti a žalu. Sbohem Rusko, které jsi nás přijímalo, pohostilo a živilo v nás naději veliké idee. S tebou jsme prožili lásku i hoře bratrského národa. Víry i beznaděje. Spasibo za chléb i sůl, za široký úsměv, za lásku v bratrském pohostinství. Tobě náleží náš dík za vznik naší svobody. Opatruj a nezapomeň naše bratři, kteří se uložili do tvého lůna pro velikou věc! Žij – opatruj – nezapomeň – S Bohem!*¹⁵⁰

I Matěj Němec neopomněl před odjezdem věnovat Rusku pár řádků: *„Ano, Rusko jsme my, bráškové, milovali. Pro některé z nás bylo spojeno s nejkrásnějšími dny mládí, pro některé vztah k němu byl osudový na celý život. Teď to Rusko tedy opouštíme!*¹⁵¹

Je pochopitelné, že si legionáři k Rusku vytvořili opravdu silný citový vztah a mnozí z nich ho dokonce nazývali svou druhou vlastí; někteří z nich tu prožili čtyři až šest let svého života. Velkou roli v tom sehrála zajisté i podobnost obou jazyků – dokázali se domluvit bez větších potíží a Rusové k nim byli díky tomu více otevření a pohostinní. Již před válkou se o Rusku mluvilo jako o velkém a silném slovanském státu, který by ostatním menším státům mohl pomoci s osamostatněním a poskytl jim oporu. Jednalo se o myšlenky panslavismu. Jestliže se legionáři vyjadřují obecně o

¹⁴⁹VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *V zemi chryzantém a sakur*, s. 2.

¹⁵⁰Tamtéž, kart. 31, *Jedni z prvních vracejících se domů*, s. 1.

¹⁵¹M. NĚMEC, *Návraty...*, s. 134.

Rusku, nebývají v zápisech orientalistické prvky, ale právě zmínky o slovanství a vzájemném bratrství. Často při odjezdu také zmiňují, že jim osud Ruska není lhostejný a přejí mu, aby krizi co nejrychleji vyřešilo a stalo se opět silným slovanským státem. Legionáři píší, že během svého pobytu prožili mnohdy i velmi těžké chvíle a pocity zklamání a křivd.

Někteří legionáři své deníky po odjezdu z Ruska ukončili, jiní v nich naopak pokračovali i nadále a zapisovali si další zajímavosti a postřehy o cizích národech a kulturách, jež poznávali během plavby při zastávkách v přístavech.

3. Plavba po moři do vlasti

Na začátku léta roku 1919 začali jako první z Vladivostoku odplouvat ranění, nemocní, staří a invalidé. Teprve v prosinci téhož roku do Vladivostoku pravidelně připlouvaly slíbené přepravní lodě pro československé legionáře.¹⁵² Největší počet legionářů byl z Vladivostoku vypraven mezi prosincem 1919 a zářím 1920. Celkem z vladivostockého přístavu odplulo 42 lodních transportů. Cestu do vlasti legionářům zpestřovaly exotické destinace, kterými projížděli. Nejčastější trasa vedla Tichým oceánem přes USA a Kanadu k Atlantickému oceánu a přes něj do Evropy. Druhá cesta směřovala kolem Číny a Indickým oceánem přes Rudé a Středozemní moře.¹⁵³

Po vyplutí z přístavu zavládlo na lodi povětšinou mlčení. Legionáři přemýšleli o domově; zajímalo je, jak budou ve vlasti přijati a jak bude Československo po tolika letech vypadat. Pochmurné myšlení brzy nahradila fascinace z moře a z lodi samotné – nikdo z nich nic podobného dříve neviděl. Na druhou stranu mnoho legionářů ze začátku bojovalo s mořskou nemocí.¹⁵⁴

Dlouhé dny na lodi si vojáci krátili například přednáškami nebo různými rozhovory. Josef Kliment vzpomínal, že si na lodi mezi sebou dávali různé hádanky, např. „*Jaký je rozdíl mezi českým, ruským a japonským kapitánem lodi?*“ Na tuto hádanku jeden voják odpověděl: „*Ruský kapitán maže, japonský jede a český na ně čumí!*“ Jeho reakce vycházela, dle slov Josefa Klimenta, z reálné situace na jejich lodi – ruský kapitán byl každý den opilý, český byl velice pohodlný a jen japonský kapitán zastával svou funkci lodního kapitána bezchybně.¹⁵⁵

Na této odpovědi je zřejmé, že legionáři dokázali uznat své nedostatky a nehodnotit jen nedokonalosti ostatních. Věděli o svých chybách a uměli si z nich dělat legraci. Také si lze všimnout, že stále převažuje přídavné označení *český* nad *československým*. Slovo *československý* je většinou používáno pouze ve spojení se státem, např. československá vláda, čs. stát.

Ale pokud mluví o lidech, slovo *Čechoslováci* se v zápiscích téměř nepoužívají. Označují se nejčastěji jako *Češi*. Jindy hráli vojáci šachy. Občas loď na pár hodin

¹⁵²A. MURATOV – D. MURATOVA, *Osudy...*, s. 310.

¹⁵³B. KLÍPA – K. PICHLÍK – J. ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři...*, s. 251.

¹⁵⁴D. VÁCHA, *Ostrov...*, s. 361, 371.

¹⁵⁵J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 144.

zastavila na širém moři kvůli prohlídce strojního zařízení – Japonci byli totiž velice opatrní a pečliví. Mezitím se legionáři rozhodli, že budou chytat žraloky, kteří pluli kolem lodi. Vyrobili si primitivní udici, z kuchyně si vzali kus hovězího masa a uvázali ho na udici. Josef Kliment uvádí, že se žádný žralok na návnadu nechytil, protože bylo maso teplem zkažené. Z toho důvodu přivázali na prut vařené maso a na to se již žralok chytil. Byl vytažen nahoru na palubu, kde vznikl obrovský chaos, ale nakonec se ho podařilo zabít s pomocí Japonců, kteří přispěchali na pomoc. Ze žraločího masa Japonci připravili chutné jídlo. Kůže se nechala vyschnout a nakonec se rozhodlo, že se vycpe a daruje zemskému muzeu v Praze.¹⁵⁶

Podobnou příhodu se žralokem zaznamenal ve svém deníku i František Beneš. Legionáři se během kontroly strojů rozhodli ulovit žraloka – tentokrát na velbloudí maso – a jeden menší žralok se na návnadu skutečně chytil. František Beneš dále pokračoval slovy: „*Sotva jej vytáhli až na okraj paluby, nikdo nepomyslel na to, jak se tato dravá ryba zachová, až bude ležet na palubě. Že by se měl nejdříve usmrtit nebo jinak zneškodnit se neuvážilo, a tak se ocitnul v celé délce na lodi a ukázal hned, co umí, a použil svou sílu. Jakmile ucítil pod sebou pevnou půdu, začal sebou mrskat a stříhat dokola ocasem.*“¹⁵⁷ Pár legionářů, dle jeho zápisu, bylo žralokem zraněno a na pomoc museli přispěchat japonské námořníky, kteří sekerami a prkny žraloka ubili.¹⁵⁸

I Čeněk Klos považoval život na lodi za velmi pestrý. Každý se snažil uplatnit své znalosti a vyprávěl zajímavosti o zemích, kolem kterých projížděli. Jindy se dlouhá chvíle krátila hraním karet, zpěvem písní nebo pozorováním delfinů a létajících ryb.¹⁵⁹

A samozřejmě největším zpestřením a zážitkem pro legionáře bylo, když mohli vystoupit z lodě na některé z jejich zastávek a jít se podívat po okolí.

3.1 Plavba přes Suezský průplav

Šanghajský přístav byl sice první po cestě, ale často se zde nekotvilo. Legionář Breburda si o Šanghaji zaznamenal následující řádky: „*Všude zříme po evropsku zařízené obchody s výstavou nádherného zboží. Kupovati v těchto obchodech jest však*

¹⁵⁶J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 144–145.

¹⁵⁷F. BENEŠ, *Vzpomínky*, s. 68.

¹⁵⁸*Tamtéž*, s. 68.

¹⁵⁹Čeněk, KLOS, *Boj s rakouskou hydrou: deník legionáře Čenka Klose*, Praha 2016, s. 191, 193.

*cizinci nesnadno, neboť ať vejde do kteréhokoliv krámu, všude ho odřou až do krve. Číňané jako obchodníci jsou mistry v tomto předražování a mají k němu domnělý logický důvod, že prý domácí člověk kupuje častěji, a tedy skýtá sice menší, ale opakující se zisk, kdežto cizinec kupuje zpravidla jen jednou, a proto také tento zisk musí se z něho najednou vymáčet. Je to tedy čistě čínská logika.*¹⁶⁰

Během svého pobytu v Šanghaji měl i možnost vidět pohřeb čínského úředníka. Pohřební průvod otvírala zvířata, poté následovali pestrobarevně oblečení jezdci na koních, za nimi šel průvod hudebních kapel, mandaríni, důstojníci a na závěr pak evropští diplomaté. Před rakví kráčeli příbuzní. Rakev drželo 30 lidí. Za tímto průvodem pak lidé nesli různé nápoje a jídlo.¹⁶¹

Dále si legionář Breburda zapsal: „Číňané nemají hřbitovů podle našeho způsobu ani ve velkoměstech. Zanesou prostě zesnulého daleko za město, postaví ho uprostřed jeho polností na zemi, kolem jeho rakve pokladou různé jeho obleky, nějaké tajemné zakryté věci, které spálí, a nato na hrob nasypou a vytyčí mohyly.“¹⁶² Františka Beneše na Šanghaji nejvíce zaujaly rikši. Rikšové v ulicích legionáře často přemlouvali, aby se od nich nechali někam dovést. Oni tuto službu však zásadně odmítali a považovali ji za nedůstojnou a ponižující.¹⁶³ Legionář Breburda si napsal, že legionáři měli i od vedení zakázáno používat rikšu s odůvodněním, že není možné, aby civilizovaný člověk používal jiného člověka jako tažný dobytek.¹⁶⁴

Opět je zde vidět prvek orientalismu – legionáři odsuzují způsob tamější dopravy jako velmi ponižující, nedůstojný a nehumánní. Neuvědomují si, že pro zdejší lid to bylo běžné povolání, obvyklý způsob přepravy a mnohdy i jediný způsob obživy a přežití.

I legionář Čeněk Klos věnoval pár řádků Šanghaji. Město popsal jako velmi špinavé, drahé a chaotické. Obchodníky považoval za velké vyděrače a podvodníky.¹⁶⁵

Častější zastávkou v plavbě se stal Hongkong. Josef Kliment popsal Hongkong jako přístavní město na ostrově, které bylo anglickou kolonií. Dle jeho slov zde byl velmi rozvinutý obchod a průmysl právě díky Anglii.¹⁶⁶

¹⁶⁰X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář Breburda...*, s. 205,

¹⁶¹*Tamtéž*, s. 209–210.

¹⁶²*Tamtéž*, s. 210.

¹⁶³F. BENEŠ, *Vzpomínky*, s. 63.

¹⁶⁴X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář Breburda...*, s. 208.

¹⁶⁵Č. KLOS, *Boj...*, s. 187–188.

I Josef Charvát si poznamenal, že město bylo velkolepé. Nábřeží bylo velmi čisté a vzorně uklizené. Dopravu zde většinou obstarávali Číňané, kteří na vozících tahali různé náklady. Skupina obyvatel se dělila, podle jeho zápisu, „*na boháče a bídáky*“. Zdejší Evropané, především Angličané, byli velmi bohatí a tomu odpovídaly i jejich vily v nejmodernější části města.¹⁶⁷

Kronikář 4. pluku si k Hongkongu poznamenal následující řádky: „*Jaký kontrast – na jedné straně krása přírody využívaná vrstvou privilegovaných a na druhé straně tolik sociální bídy, která zabíhá až do otroctví. I ti chudáci v těch lodkách svádí přímo zápas o odpadky jídla a podobných věcí vyhozených z lodě, jež chytají do sítěky.*“¹⁶⁸

Také Karel Svoboda se ve svém deníku věnoval Hongkongu. Hned po příjezdu jeho lodi do přístavu se kolem začali shromažďovat Číňané, aby nabízeli pohlednice, bůžky, zvířata nebo chtěli vyměnit ruské peníze za hongkongské dolary. Dále si všiml, že přístavní chudina žila na malých lodkách, kde měli obydlí i spižírnu. Legionáři jim ze své lodi házeli chleba, který Číňané lovili bambusovými tyčemi, a někdy se o kousek chleba i poprali. I zde si Karel Svoboda povšiml, že ve městě běhali rikšové a rozváželi bohaté Číňany nebo Evropany po okolí. Zkoušeli opět přesvědčit i legionáře, ale ti odmítli, protože tuto dopravu považovali za barbarskou a viděli v ní i ponížení důstojnosti člověka. Karel Svoboda se dále pozastavil nad tím, že za celou dobu v Hongkongu neviděl žádné tažné zvíře ani koně. Podle místních je zde Angličané chtěli zavést, ale zvedl se velký odpor původních obyvatel, neboť by tím přišli o svoji jedinou obživu. Jak poznamenal Karel Svoboda, v Číně neexistovaly sociální ústavy, a každý člověk se tudíž o sebe musel postarat sám.¹⁶⁹

V Hongkongu Karel Svoboda přihlížel čínskému pohřbu a do deníku si zapsal jeho průběh. V čele průvodu byl nesen podnos s upečeným prasetem, aby měla duše dostatek potravy na posmrtné cestě. Poté následoval průvod družiček oblečených do bílého šatu, jež byly najaté, aby vyjadřovaly smutek nad zemřelým. Počet družiček se odvíjel od bohatství člověka. Po nich následovali hudebníci a pak otevřená rakev zdobená květinami. Dále si zaznamenal, že v Číně všeobecně neexistoval takový strach ze smrti jako v Evropě. Lidé věřili, že se duše člověka vrátí několik měsíců po smrti

¹⁶⁶J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 133.

¹⁶⁷J. CHARVÁT, *Cestou...*, s. 54.

¹⁶⁸VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Domů se 4. plukem*, s. 11.

¹⁶⁹K. SVOBODA, *S vichřicí...*, s. 180–182.

zpět na svět.¹⁷⁰ Karel Svoboda se o toto téma zajímal více a od místních se dozvěděl následující: „Číňané nemají náboženství podle našeho smyslu slova. Vyznávají tisíciletými ustálenou obřadnickou mravní nauku Kung-fu-tseovu. Každý denní úkon je předepsán a v Lao-tseově knize *O Tau tj. ctnosti, kde je vodítko k spasení, tj. klidu, plnění svého denního života s úplným soustředěním mysli k dokonalosti výkonu. Odtud čínská houževnatost, detailní přesnost a konzervatismus. Vlivem svého náboženství nepokládá Číňan smrt za nic hrozného a také se o ni nestará a asi na ni nemyslí.*“¹⁷¹

Hongkong byl legionáři většinou popisován jako krásné a čisté přístavní město, kde byl ovšem viditelný sociální kontrast mezi bohatými a chudými obyvateli. Opět je ve všech denících odsuzována rikša jako způsob dopravy.

Delší zastávka čekala legionáře v Singapuru. Již v přístavu legionáře zaujali místní obyvatelé, kteří bydleli na malých loďkách. František Kárník si všiml, že na malé lodičce měli dokonce i malá kamna na vaření. Malé děti byly uvázány na provaze, aby nespadly do vody a neutopily se. Větší děti dělaly ve vodě různé akrobacie.¹⁷² I Martin Huták si napsal, že se Malajci vrhali do vody, aby ulovili mince, které jim legionáři házeli z lodě.¹⁷³ K tomu se vyjádřil následovně: „*Nám to bylo zábavou, jim výdělkem.*“¹⁷⁴ Když zrovna nikdo neházel peníze, hráli si mezi sebou s míčem a posílali si ho vesly.¹⁷⁵

Josefa Klimenta na Singapuru nejvíce zaujaly palmy s dozrávajícími kokosovými ořechy. Singapur popsal jako výstavní město evropského typu. Správu města měli na starosti především Angličané, obchody obstarávali Indové. Číňané zajišťovali převážení pasažérů – po vodě na lodičkách a na pevnině v rikšách. Dle zápisu Josefa Klimenta se ve městě vyskytovalo málo koňů a jako tažné zvíře se využíval hrbatý indický skot „zebu“. Též se mu podařilo navštívit zdejší muzeum, které ho nadchlo svou spořádaností a bohatostí sbírek.¹⁷⁶

Josef Charvát si k Singapuru poznamenal, že město nevzbuzovalo takový dojem jako Hongkong – nebylo tak výstavní a čisté. Obyvatelstvo zde bylo velice promíchané – žili zde Číňané, Malajci a Angličané, kterým patřil přístav a jižní část poloostrova.

¹⁷⁰K. SVOBODA, *S vichřici...*, s. 182–183.

¹⁷¹*Tamtéž*, s. 183.

¹⁷²F. KÁRNÍK, *Kronika*, s. 88.

¹⁷³Martin HUTÁK, *Deník III.* (soukromá sbírka autorky), s. 21–22.

¹⁷⁴*Tamtéž*, s. 21.

¹⁷⁵*Tamtéž*, s. 22.

¹⁷⁶J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 136–138.

Původní obyvatele popsal legionář jako hezké, pěkně urostlé, temné bronzové pleti a s černými vlasy. Oblečení nosili velmi jednoduché – kus pestré látky, která byla ovinuta kolem pasu. Číňané v Singapuru, dle jeho deníku, vykonávali nejpodřadnější a nejtěžší práce. Zatímco Angličané žili v krásných vilách.¹⁷⁷

I legionář Breburda se ve svém deníku věnoval původním obyvatelům. Malajci byli štíhlého vzrůstu, téměř černé pleti s kudrnatými černými vlasy. Ženy Malajců se hodně zdobily zlatými, stříbrnými nebo mosaznými šperky. Často také nosily velké náušnice, náramky a prsteny na všech prstech.¹⁷⁸

Další zastávka byla na Cejlonu, který pro ně byl opět zajímavou destinací. Někteří z nich očekávali, že se bude podobat Hongkongu a Singapuru. Josef Sulíček si napsal: *„Všichni jsme poněkud zklamáni. Nikdo ve městě samém nenašel toho, čeho si cestou sem sliboval od Kolumba.“*¹⁷⁹

Dále si poznamenal pestré složení obyvatel. Obyvatelstvo, dle jeho slov, tvořili vedle Evropanů hlavně Tamilové a Sinhálci. Popisuje, že Sinhálcům se podařilo zachovat svůj jazyk, víru a kulturu. V horách si udrželi ráz bojovníků. Byli velmi nedůvěřiví, lživí a nakloněni žebrání. Tamilové byli černoši, kteří obývali východní část Cejlonu. Byli velmi pracovití a čestní. Tamilové byli buď buddhisté, nebo muslimové.¹⁸⁰

Také Josef Charvát se zabýval etnickým a náboženským složením obyvatelstva: *„Ačkoliv plno lidu na ulici, tu Evropana téměř nevidět, jen tu a tam v autáku nebo lehkém kočárku se ti mihne před očima, lid zde jest opět nová nám rasa jakýchsi Indů, snad zvaná Singalové, jinak jsou zde i Indové, snad i Malajci a Evropané, Angličané, kteří jsou majitelé ostrova. Náboženství jest zde asi vše možné, tak jak jsem viděl stánky Buddhy, chrámy jakéhosi indického slohu, jichž jest zde celá řada, potom modlitebny Mohamedovy, jichž též zde jest mnoho, viděti též židovskou synagogu, gotický chrám katolický a evangelický kostel lutheránský.“*¹⁸¹

Legionář Antonín Čeček ve svém deníku uvedl, že si byli prohlédnout místní klášter, ve kterém se nacházeli mniši ve žlutohnědých oblecích. Blízko kláštera bylo jezírko s posvátnými želvami a les, v němž žily opice a mnoho pestrobarevných motýlů.

¹⁷⁷J. CHARVÁT, *Cestou...*, s. 57–58.

¹⁷⁸X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář Breburda...*, s. 216.

¹⁷⁹J. SULÍČEK, *Z Vizovic...*, s. 88.

¹⁸⁰*Tamtéž*, s. 88–90.

¹⁸¹J. CHARVÁT, *Cestou...*, s. 62.

Dále si napsal, že místní obyvatel legionáře pozval, aby se s ním šli podívat na slony, kteří si hráli ve vodě.¹⁸² Martin Huták popsal Cejlon jako místo s nejbujnější tropickou přírodou a nejbohatší flórou. Cejlon rovněž nazýval indickou zahradou a královnou ostrovů. Obyvatele považoval za méně civilizované než v Hongkongu nebo v Singapuru.¹⁸³

Ze zápisků je patrné, že se již nejedná o pouhé popisy destinací a obyvatel, ale častěji se objevuje snaha srovnávat současnou destinaci s předešlými, například legionáři porovnávají vyspělost jednotlivých míst, složení obyvatel z náboženského a národnostního hlediska nebo čistotu prostředí.

Krátkou zastávku na doplnění zásob měli někteří legionáři v Adenu. Například Josef Kliment popsal Aden jako anglickou pevnost na rozhraní Indického oceánu a Rudého moře, která chránila vstup do Rudého moře. Josef Kliment si poznamenal v Adenu příhodu, která se stala, když arabští dělníci doplňovali uhlí při tom ukradli z lodi umyvadlo a nechtěli ho vrátit. Dělníci se vzpouzeli a tloukli do lodi prkny. Dle jeho slov se nedalo hovořit o civilizaci.¹⁸⁴

Jiní legionáři stavěli v přístavu Djibouti. Kronikář 1. pluku Jana Husi si všiml velkého kontrastu mezi bohatými a chudými. Největší část zaujímal domorodá čtvrť, která byla jednotvárná, pustá a špinavá. Všude byla vidět žebravá mládež, již domorodí strážníci rozháněli holemi. Ovšem palác gubernátora, stojící uprostřed palmového sadu, připomínal zámek.¹⁸⁵

Legionář Bohuslav Němeček si v přístavu Djibouti všiml, že kolem lodi plavali malí černoušci, kteří chtěli, aby jim do vody házeli peníze, jež pak hbitě lovili zuby. Někteří z nich dokonce vyšplhali na palubu a navazovali s legionáři přátelské styky; nabízeli jim různé lastury, hvězdice a jiné poklady z moře.¹⁸⁶

Další častou zastávkou během plavby se stal Port-Said. Josef Kliment si do deníku poznamenal, že žádný jiný přístav jej tolik nezklamal: *„Naši hospodáři s velitelem transportu se jeli hlásit do města na anglický konzulát a zároveň požádat, abychom mohli navštívit město. Ale anglický konzul se vyjádřil, že on nic neví o žádných*

¹⁸²A. ČEČEK, *Vzpomínky...*, s. 147.

¹⁸³M. HUTÁK, *Deník...*, s. 28.

¹⁸⁴J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 146–147.

¹⁸⁵VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 35, *Z cesty 1. pluku Jana Husi do vlasti*, s. 13.

¹⁸⁶B. NĚMEČEK, *Paměti...*, s. 85.

*Čechoslovácích ani o Československu. Tohle známe, ale od Němců! Zdejší Angličani tedy nejsou o nic lepší než Němci. Na naši loď vyslali arabskou policii, která měla za úkol zadržet každého, kdo by chtěl jít do města. Myslím, že se nás možná Angličané báli, abychom nepodněcovali obyvatele ke vzpouře proti nim, protože v poslední době zde dochází ke stálým srážkám mezi Angličany a obyvateli města.*¹⁸⁷

Lod' Josefa Charváta v Port-Saidu měla větší štěstí a legionářům byl povolen vstup na pevninu. Podle jeho slov jim Turci nabízeli pohlednice, víno a vodku a snažili se je i pozvat do svých restaurací a kaváren. Dále si poznamenal: „*Hned okolo ústavu jest evropská část města, jež má ale stejně orientálský dojem, ulice úzké, domy s plochými střechami a dřevěnými balkony až třípatrové, v hlavní ulici ještě koňská tramvaj, což zde vidí ponejprv, dále bazar, kdež možno vedle Turků a Arabů viděti i mohamedánské prodavačky celé v černém odění se zakrytým obličejem jen po očích uznati možno, stará-li neb mladá.*“¹⁸⁸

I Karel Svoboda měl možnost prohlédnout si město a udělat si o něm pár poznámek do svého deníku. Napsal si, že město Port-Said bylo proslulé egyptským tabákem. Osobní dopravu zde místo asijské rikši obstarával osel, což bylo typické dopravní zvíře pro Orient. Kromě Arabů se ve městě nacházelo mnoho Egyptanů a Řeků, kteří byli většinou drobnými obchodníky. Karlovi Svobodovi vadila jejich dotěrnost, která někdy přecházela až v drzost. Legionáře často pronásledovali a nabízeli jim nemravné obrázky či pohlednice.¹⁸⁹

Josef Kohák popsal přístav jako krásný. V jeho okolí se nacházely výstavní kostely a obchodní domy, které dělaly dojem evropského města. V dále však byly vidět četné minarety a různé arabské stavby, což svědčilo o pravém původu města.¹⁹⁰

Příjezd do Terstu představoval pro legionáře další silný moment jejich cesty do vlasti a nezapomněli si jej tedy poznamenat do svých deníků. Josef Sulíček si k příjezdu napsal: „*Vracíme se do svých rodných obcí a domovů, do rodinného tepla, v němž jsme se šest let neohřáli a toužíme pojmout v náruč skleslé hlavy ustaraných žen a rodičů a co nejdražšího, svých dětí.*“¹⁹¹

¹⁸⁷J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 150.

¹⁸⁸J. CHARVÁT, *Cestou...*, s. 68.

¹⁸⁹K. SVOBODA, *S vichřicí...*, s. 198–199.

¹⁹⁰VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Lodí Silesia*, s. 6–7.

¹⁹¹J. SULÍČEK, *Z Vizovic...*, s. 93.

Na jednu stranu pociťovali legionáři radost, že se po tolika letech vrátí zpět do své vlasti a znovu se shledají se svými blízkými. Na straně druhé byl smutek, že jejich cesta končí, a stejně tak jejich přátelství.

Bohuslav Suchánek se vyjádřil velmi výstižně: „*Něčeho je však člověku líto, a sice že nenávratně je pryč to bratrství, to kamarádství zpečetěné krví a společným utrpením. Jsme tedy na konci cesty, po které jsme tolik let toužili a které se mnozí nedočkali.*“¹⁹²

Podle legionáře Josefa Charváta probíhalo vylodování celkem rychle: „*Vše jde tiše, v pořádku a rychleji, nežli jsme si mohli myslet, není to jako v Rusku, kde bylo všecko v seřčas. Tak zítra již sbohem „Ameriko“, ač ne právě pohodlně no předce jen bezpečně jsi nás převezla přes moře polokoule, zajisté i ty zůstaneš v paměti po celý život těm, kteří po tobě jeli. A teď na šťastnou cestu do vlasti!*“¹⁹³

Touto trasou cestovala většina legionářů při návratu do vlasti, což se odráží i v zápiscích, jichž je poměrně dost. Ze zápisu je patrné, že legionáře exotické destinace velice zajímaly. Ačkoli zde pobývali každý v jiné době, v mnoha popisech se shodují – např. postavení rikšů nebo lovení peněz z vody v přístavech.

3.2 Země vycházejícího slunce

Někteří legionáři při plavbě do vlasti stavěli v různých přístavech Japonska a věnovali této zemi dostatek prostoru i ve svých denících. Většinou se jednalo o legionáře, kteří cestovali do vlasti přes Tichý oceán, ale kotvily zde občas i lodě, které poté pokračovaly kolem Asie do Terstu.

Kronikář z pluku Jana Husi charakterizoval Japonsko následovně: „*Pravý to opak Ruska! Tam rozvrat, občanská válka, spekulace, lenost, špína, hrubost – zde pořádek, klid, čistota, dobrota a práce a práce. A ten malebný kraj, ty hory zelený, ty sady vonící a malé postavičky stále se smějící.*“¹⁹⁴

Rudolf Čmejla byl z Japonska také nadšený: „*Viděli jsme zde to krásné Japonsko, to pro cestovatele jest skutečně pěkná podívaná, neb Japonsko celé jest samé*

¹⁹²F. DUDEK, *Životní příběh...*, s. 227.

¹⁹³J. CHARVÁT, *Cestou...*, s. 63.

¹⁹⁴VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 35, *Z cesty 1. pluku Jana Husi do vlasti*, s. 4.

*hornaté ostrovy hodně zalidněné tak je všechno obdělané každý vršek teplé podnebí vše se zelená, národ malý černovlasý a zvláště ženy hojně pracovitě.*¹⁹⁵

Václav Ladislav Holý kotvil v japonském přístavu Muroran, který zároveň sloužil jako pevnost. Jeho loď zde kotvila právě ve chvíli, kdy se ve městě konal svátek *Mikáda* – všichni byli oblečeni ve svátečních kimonech. Japonce popsal autor jako velice sympatický, zdvořilý a veselý národ. Také byli velice pracovití. Ve městě bylo vše čisté a upravené.¹⁹⁶

Loď, na které cestoval Čeněk Klos, zastavila po cestě v Jokohamě. Hned po ukotvení se na lodi objevili japonští obchodníci, kteří vyměňovali peníze a prodávali pomeranče, pohledy, zrcadla a sukno. Mužské obyvatelstvo se přizpůsobilo evropské módě, ale Japonky nosily spíše tradiční kimona.¹⁹⁷ Dále si do deníku zapsal: „*Jokohama, vzor ticha a čistoty. Velice pečlivě zametené ulice, po hluku povozů ani zdání, vše na gumách. Japonci přirozeně velice zdvořilí a úslužní lidé, mezi sebou i k cizincům.*“¹⁹⁸

I loď Cyrila Tomana stavěla v Jokohamě. Podle jeho slov byly domy vyzdobeny japonskými prapory. Město bylo ve sváteční náladě, Japonky chodily oblečené v barevných kimonech a Japonci se snažili nabízet a prodávat své zboží.¹⁹⁹

Jiný transport legionářů měl zastávku v Karatsu, které se skládalo ze dvou částí – u přístavu se nacházela nová část a dál ve vnitrozemí se rozkládala stará část. Jednalo se o typické japonské městečko s nedlážděnými uličkami. Legionáře překvapil zdejší názor na ženu. Japonci pohlíželi na ženu jako na rodičku dětí a na hospodyni. Naopak muži se mohli pobavit s gejšami či zajít za nevěstkami. Někdy je za nimi poslala i jejich žena.²⁰⁰

Legionář z lodi Legie si o Japonsku zaznamenal: „*Japonci jsou ve všech věcech velice akurátní lidé, což zvlášť mile překvapuje po více než ležerním vykonávání úředních povinností v Rusku. A bylo jedno, která strana tam zrovna byla u vesla.*“²⁰¹

¹⁹⁵Rudolf ČMEJLA, *Legionářský život* (soukromá sbírka autorky), s. 17.

¹⁹⁶V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 55.

¹⁹⁷Č. KLOS, *Boj...*, s. 181–182.

¹⁹⁸*Tamtéž*, s. 181.

¹⁹⁹VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Cesta z Vladivostoku do vlasti na lodi Archer*, s. 1–2.

²⁰⁰VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Transport lodi Legie*, s. 8.

²⁰¹*Tamtéž* kart. 31 *Transport lodi Legie*, s. 7.

I další zápis poukazuje na Japonskou přesnost, již byli legionáři fascinováni. „*Nás vše dělalo dojem jako by celé město a všečen život v něm byl řízen nějakou neznámou silou. Tak přesně a hladce běhalo vše jak na drátkách.*“²⁰²

Také legionář Breburda stavěl se svou lodí v Karatsu a věnoval mu ve svém deníku několik slov. Podařilo se mu navštívit tamější buddhistický chrám. Japonské buddhistické a šintoistické chrámy byly dřevěné a z venku byly zdobeny vyřezávanými předměty. Jejich kněží byli strážci chrámů a živily je pouze milodary věřících. Zmínil se rovněž o nejnovějším moderním náboženství v Japonsku – Omoto, jehož posláním je odstranit všečen soukromý majetek, neboť peníze jsou kořenem všeho zla.²⁰³

Lod' s Milanem Kovalčíkem měla při bouřce nehodu poblíž Japonska a legionáři se museli přemístit do města Modži, kde čekali, než mohli znovu pokračovat v cestě. Podle jeho slov se k nim Japonci chovali velice pohostinně a uspořádali pro ně i představení. Tance gejš se líbily všem – tančily s vějíři, větévkami sakur i se závoji. Pro japonské recitační umění ale legionáři neměli velké pochopení.²⁰⁴ O Japoncích si dále napsal: „*Japonci jsou náramně zvědaví. Neustále a všude nás obklopovaly houfy zvědavců. Zajímali se o to, jak jíme, jak se oblékáme, jak čteme a píšeme, zkrátka všecinko.*“²⁰⁵

František Lukeš ve svém deníku popsal příhodu týkající se ztráty balíku jednoho z legionářů, k níž došlo na ulici během přesunu k dočasnému ubytování v Modži. Legionář byl velice překvapen postupem Japonců. „*Cestou ztracen byl balík látek a hedvábí, který ležel dva dny na ulici a ani policie jej nezvedla, jen přišla k nám nález oznámit. Za celou tu dobu však z balíku nezmizelo ničeho a nemohli jsme si tuto japonskou nevšímavost vůči nalezené věci nijak vysvětliti.*“²⁰⁶

Legionáře před odjezdem ohromilo, jakou rychlostí Japonci nakládali uhlí při zásobování lodi. Jeden legionář z transportu lodi Legie napsal: „*Je to živý elevátor. V stálém pohybu, bez nejmenšího přerušení pohybují se malé ošatky s uhlím z ruky do*

²⁰²VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Jedni z prvních vracejících se domů*, s. 4.

²⁰³X. KRIVOKLÁTSKÝ, *Legionář Breburda...*, s. 203–204.

²⁰⁴VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *V zemi chryzantém a sakur*, s. 9.

²⁰⁵*Tamtéž*, s. 10.

²⁰⁶*Tamtéž*, s. 11.

*ruky z barže po žebříku na palubu. Je to nejrychlejší nakládání uhlí na loď, jaké jsme kde po cestě viděli.*²⁰⁷

I Josef Kohák zaznamenal, jak Japonci, Japonky a děti vytvořili lidský řetěz a nakládali uhlí s naprostou přesností a rychlostí. Legionáři s údivem pozorovali s jakou pílí a vytrvalostí práci vykonávali.²⁰⁸

O Japonsku se legionáři vyjadřují ve svých denících velmi pěkně a dokonce v nich není zmíněn žádný nepříjemný zážitek. Byli fascinováni japonskou přírodou i přístavy. Japonsko je jimi dále popisováno jako velmi čistá a organizovaná země, což mnohdy dávají do kontrastu s Ruskem, kde organizace zaostávala. Možná proto ji zde legionáři tolik oceňují. Často vychvalují japonskou vytrvalost, rychlost, slušnost, přesnost a poctivost. Pro co ale neměli pochopení, bylo japonské umění a recitace, pro něž jsou typické pohyby a gesta, která mají určitý význam. Rovněž je překvapil tradiční pohled Japonců na postavení ženy.

3.3 Cesta přes Spojené státy nebo Kanadu

Druhá cesta, kterou se legionáři z Vladivostoku dostávali do vlasti, vedla přes Japonsko, následně přes Havajské ostrovy do kalifornských přístavů, kde se poté pokračovalo vlakem přes USA, a dále pak cesta pokračovala opět lodí přes Atlantický oceán do evropských přístavů, odkud se pokračovalo vlakem do Československa.²⁰⁹ Někteří legionáři cestovali podobnou cestou, jen přes kanadské území.

František Novák ve svém deníku popsal zastávku na Havaji. Poznamenal si, že o legionáře bylo během zastávky dobře postaráno. Dle jeho slov bylo na Havaji všeho dostatek – od čokolád, zákusků, tropické ovoce až po doutníky a cigarety.²¹⁰

Dále si zapsal: „*Jsmo opravdu jako v pohádce, po všem tom drsném, barbarském prostředí ruském tím větším kouzlem působí na nás americká civilizace. Ubohé naše Rusky (teď už Čechoslovačky) jsou jako ve vidění. Ta tam je jejich dřívější veselost a*

²⁰⁷VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Transport lodí Legie*, s. 9.

²⁰⁸Tamtéž, kart. 31, *Lodí Silesia*, s. 3.

²⁰⁹F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři...*, s. 199.

²¹⁰J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 193–194.

*bezstarostnost. Jsou zaraženy a stydí se. Stydí se za své chudičké pomačkané šaty, za své špatně upravené vlasy, za své nepěstěné ruce.*²¹¹

František Novák byl z Havaje nadšený – okouzlen přírodou, přepychovými budovami, lázněmi, čítárnami atd. Ale pozastavoval se nad tím, že nikde poblíž nebyl žádný dozorce. Legionáři se shodli na tom, že u nich doma by to nebylo možné, neboť by se věci hned rozkradly.²¹²

Antonín Valenta si ve svém deníku poznamenal, že se místní obyvatelstvo zabývalo hlavně orbou a chovem dobytka; průmysl byl chabý, ale obchodu se celkem dařilo.²¹³

Cesta lodi Cyrila Tomana vedla do San Diega, kde je u břehu vítali američtí Češi s nápisem „*Vítáme Vás, Blaničtí Rytíři!*“ Shledání bylo pro legionáře velmi dojemné. Cyril Toman patřil ke skupině legionářů, která cestovala vlakem přes Ameriku k jejímu druhému břehu. Na stanicích dávaly sestry od amerického červeného kříže legionářům jídlo a různé dobroty. Zaznamenával si, jak se během cesty měnilo jeho okolí. Nejprve bylo vidět palmy, kaktusy, pomerančové a citrusové sady. Půda byla velmi vyprahlá. Další cesta vedla prérií, kde rostla jen tráva a pár kaktusů. Delší zastavení měli legionáři v Saint Louis, kde žilo asi pět tisíc Čechů v kolonii. Legionář Toman zde měl pocit, že je již v Čechách – všude bylo slyšet jen český hovor. Od usedlíků dostali mnoho dárků na cestu, např. jídlo, šatstvo a knihy.²¹⁴

Alois Hnízdo se vracel lodí, která připlula do Vancouveru. Odtud se legionáři opět dopravovali vlakem, ale tentokrát přes Kanadu. V přístavu se jim dostalo vřelého uvítání.²¹⁵ Ke Kanadě si Alois Hnízdo napsal: „*Po dojmech zažitých a neklidných dobách Ruska, po procházkách a toulkách po špinavých ulicích Číny obdivujeme tu jejich pořádek, praktičnost a hospodářství. Netřeba podotýkati, že rovnání dopadlo ve prospěch této podivuhodné moderní země, chladnokrevných, praktických Kanadčanů.*“²¹⁶

²¹¹J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 194, 195.

²¹²*Tamtéž*, s. 195.

²¹³VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Kolem Asie na lodi*, s. 14.

²¹⁴*Tamtéž*, kart. 31, *Cesta z Vladivostoku do vlasti na lodi Archer*, s. 4–6.

²¹⁵*Tamtéž*, kart. 31, *Kolem světa do vlasti na lodi*, s. 5.

²¹⁶*Tamtéž*, s. 5–6.

3.4 Cesta kolem Panamského průplavu

Třetí cesta, kterou lodě přivázely legionáře z Vladivostoku do Evropy, směřovala přes Panamský průplav, dále přes Atlantický oceán k evropským přístavům.²¹⁷ Většinou lodě stavily po cestě u japonských břehů, na Havaji, u západního pobřeží USA a v Panamském průplavu, aby se doplnily zásoby.

Václav Ladislav Holý připlul na své lodi do San Franciska, kde se setkali se zdejšími Čechy, které popsal jako velmi laskavé a hodné. Legionáři zde strávili několik dní, během nichž se podívali na okolí průlivu Golden Gate, kde rostly palmy, oleandry a jiné tropické květiny.²¹⁸

Cesta legionáře Holého pokračovala k Panamskému průplavu. Po vplutí do Panamského průplavu zamířila loď k břehu, kde se doplňovaly zásoby, ale legionářům nebylo dovoleno vstoupit na pevninu.²¹⁹ Václav Ladislav Holý z toho nebyl nadšen a zapsal si: „*Nikdo nás nevíta, jenom se dozvídáme, že nepůjdeme na pevninu. Na takové americké sprostáctví jsme již zvyklí a hodně nám Liberty Amerika otevřela oči!*“²²⁰

Po doplnění všeho potřebného plavba pokračovala dál. Václav Ladislav Holý si poznamenal: „*Cestou zříme celé panamské dílo. Je zde vidět duch americké podnikavosti. I když průplav není ještě zcela dokončen a mohl by být v některých místech nebezpečným, jezdí se vesele na obě strany. Jsou totiž hotova jen zdymadla a ostatní je jen prohloubené. Večer projíždíme Malé Gatunské jezero, pak Velké Gatunské.*“²²¹

Další zastávka proběhla v městě Cristóbal, do kterého měli legionáři povoleno vstoupit. Václav Ladislav Holý si poznamenal, že se jednalo o černošské město, ve kterém byla hodně rozšířená prostituce a úroveň vzdělání místních obyvatel byla velice nízká. Též se pozastavoval nad sprostým chováním amerických mužů vůči zdejším ženám.²²²

²¹⁷F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři...*, s. 200.

²¹⁸V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 56.

²¹⁹*Tamtéž*, s. 56–57.

²²⁰*Tamtéž*, s. 58.

²²¹*Tamtéž*, s. 58.

²²²*Tamtéž*, s. 59.

Zřejmě museli ve městě nějací Američané pobývat, jelikož ve svém deníku dále zmiňuje, že americká vláda zde měla vyhubit moskyty i přes výskyt velkých močálů, což muselo dát hodně práce a stát mnoho peněz. A americké dámy legionáře hostily zmrzlinou a koláčky.²²³

I Antonín Valenta si k Cristóbalu napsal pár slov. Obyvatelstvo ~~bylo~~, dle jeho slov, tvořili převážně černoši. Co se týkalo čistoty, město velmi zaostávalo za hlavním městem Havaje. Děti pobíhaly nahé po ulicích a velmi nahlas křičely.²²⁴ Brzy po odjezdu z Cristóbalu se loď, na které cestoval Václav Ladislav Holý, během plavby porouchala a musela tak zastavit v Norfolku na východním pobřeží USA, kde měla být opravena. Legionáři čas trávili v karanténě a dlouhé chvíle si krátili zpěvem a koncerty. Po karanténě mohli, podle slov legionáře Holého, navštívit i městské lázně, kde byly atrakce, jako skluzavky, bludiště, střelnice atd. Nacházela se tu i střelnice na živé černochoy – střílelo se na tabulku, jež se nacházela nad černochem, a pokud se člověk trefil, černochoch spadl do vody. Legionáři se však této „zábavy“ odmítali účastnit. Po opravení lodi pak jejich cesta pokračovala přes Atlantický oceán do Terstu.²²⁵

Karel Svoboda shrnul cestu po moři následovně: „*Nelitovali jsme nijak té dlouhé cesty do vlasti, která byla nanejvýš zajímavá (až na to tropické vedro), prožili jsme na lodi příjemné chvíle a vraceli jsme se domů s mnohými cennými zkušenostmi, na které budeme do smrti vzpomínat.*“²²⁶

Ze zápisů legionářů lze soudit, že v těchto oblastech nepobývali delší dobu, jelikož zápisky o místech a obyvatelích bývají celkem krátké a strohé. Neměli většinou ani čas se v destinacích pohybovat a zjišťovat místní poměry více dopodrobna. Ale opět se objevuje snaha oblasti navzájem porovnávat.

²²³V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 59.

²²⁴VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Kolem Asie na lodi*, s. 16.

²²⁵V. L. HOLÝ, *Vzpomínky...*, s. 60–62.

²²⁶K. SVOBODA, *S vichřicí...*, s. 201.

4. Opět v Evropě

Přibližování se k evropskému kontinentu vyvolávalo v legionářích podobné vzrušení jako vyplutí z Ruska. Aby byli připraveni loď co nejrychleji opustit, začali si balit své nákupy z exotických přístavů a sháněli své věci po lodi. Jednotlivé lodi dopluly do různých evropských přístavů, nejčastěji se jednalo o italský přístav Terst. Někteří legionáři se vylodili například v Neapoli, v Marseille, v Brestu nebo v Hamburku.²²⁷

Josef Sulíček si napsal: „*Dlouhá cesta mořem, na niž jsme se tolik těšili, o níž celou zimu v Sibiři i pak ve Vladivostoku jsme bájili vše možné – že uvidíme nové lidi, nové světy a vůbec zajímavosti všeho druhu – třebaže v mnohém nás nezklamala, přece jenom téměř všem „nadojela“ a všichni již nedočkavě toužíme po Terstu, po zemi.*“²²⁸

Čeněk Klos se se svými druhy vylodil v Neapoli, kde byli přivítáni legionáři, kteří sloužili v Itálii. Poté již vyrazili vlakem směrem do vlasti. Cestou přemýšlel nad úlohou legionářů po návratu do vlasti:²²⁹ „*Právě my, vracející se legionáři z Ruska, musíme dbáti toho, by naše milovaná vlast byla ušetřena nových obětí vnitřní války, podobné oné, do které přivedla Rusko nesmyslná strana bolševiků. Dokázali-li jsme milenou vlast vyrvati z německých spárů, tím spíše zmůžeme vnitřní vlastizrádce, kteří nás za vše to, co jsme přinesli na oltář vlasti, nazývali v Rusku kontrarevolucionáři a námi dobytou svobodu brali do svých nečistých, ničeho neštítících se rukou.*“²³⁰

Itálie v legionářích vzbuzovala různé pocity, ale ve svých denících se nijak zvlášť nepozastavovali nad tím, že Terst dříve patřil k Rakouko-Uhersku. Bohuslav Suchánek si pouze zaznamenal, že se zde nacházely výstavní paláce rakouských hodnostářů, avšak nejkrásnější byl zámek Miramare – majetek Habsburků.²³¹

Bohuslav Němeček si v Terstu všiml italské vojenské jednotky, která pochodovala velmi rychle. Myslel si, že nejspíš pospíchali k ohni, ale nakonec se

²²⁷D. VÁCHA, *Ostrovky...*, s. 405.

²²⁸J. SULÍČEK, *Z Vizovic...*, s. 91.

²²⁹Č. KLOS, *Boj...*, s. 196.

²³⁰*Tamtéž*, s. 196–197.

²³¹F. DUDEK, *Životní příběh...*, s. 227.

ukázalo, že to bylo jejich obvyklé tempo.²³² A doplnil si v deníku: „*Inu jižní temperament, patrný nejen v pochodu, ale i v rychlé řeči!*“²³³

Legionář Breburda si po vylození napsal následující řádky: „*Co i nás vojáky nejvíce v Itálii obtěžovalo, je ta bezmezná žebrota, kam se jen noha šine. Sotva učiníte krok ve městě, již vás obklopují s nastavenou rukou mladí i staří, malí a velcí, mrzáci i zdraví, ženy s dětmi na rukou, invalidi se spoustou medailí a chvástavého vykládání, ačkoliv jim ani slova nerozumíte. Člověk by si myslel, že v Itálii, sídlu svatých otců, musí být zbožnost, mravnost a dobrota hluboce zakořeněna v lidu a panovati ráj na zemi, zatím však není nikde tolik žebráků úlisných licoměrníků, mstivých lidí a bezbožníků jako v Itálii!*“²³⁴

František Novotný zmínil ve svém deníku setkání s italskými dělníky v přístavu a posléze i na železnici. Hned po příjezdu museli legionáři řešit problém, jelikož jim nechtěli povolit další průjezd Itálií se zbraněmi a ze začátku s nimi i odmítali vést dialog. Nakonec se však dohodli a cesta do vlasti jim byla povolena.²³⁵

I legionář Jindřich Bejl ve svém deníku zmiňuje, že měli problém projet se zbraněmi. Italští železničáři je zastavili s tím, že se zbraněmi dál jet nesmějí. Odůvodňovali to tím, že chtějí zabránit jakékoli další válce v Evropě. Po dlouhém přemlouvání a ubezpečování, že si nechají jen minimum zbraní a nábojů, mohli konečně pokračovat v cestě.²³⁶ Legionáři byli z incidentu překvapeni. Jindřich Bejl si napsal: „*Na jedné straně světa jsme se domů dostat nemohli a zde nás také nechtějí domů pustit.*“²³⁷

Ani legionáři, kteří připluli do Brestu, nebyli z Evropy nadšeni. Cyril Toman čekal větší přivítání v evropském přístavu. „*Jak bylo naše uvítání v Americe nadšené, tak bylo ve Francii smutné. U přístavu bylo pouze několik našich francouzských legionářů. Na jedné straně smutek a lidé zamlklí a na druhé tajné veselí. Připadalo mně to jako ironie a výsměch nad vítězstvím Francie.*“²³⁸

²³²B. NĚMEČEK, *Paměti...*, s. 87.

²³³*Tamtéž*, s. 87.

²³⁴X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář...*, s. 233, 234.

²³⁵F. NOVOTNÝ, *Z Koryčan...*, s. 180.

²³⁶J. BEJL, *Deník...*, s. 392–393.

²³⁷*Tamtéž*, s. 392.

²³⁸VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Cesta z Vladivostoku do vlasti na lodi Archer*, s. 6–7.

Je zřejmé, že si legionáři představovali svůj příjezd jinak. V jiných přístavech byli obvykle vítáni a byli středem pozornosti. Mimoevropské destinace nebyly zasaženy válkou, což si legionáři neuvědomovali. Také další zápis není pro Evropu příliš lichotivý: „*Evropa se nám představila proti Novému světu jako rozdrčená chalupa s bídou a nepořádkem uvnitř. Ve francouzském přístavním městě Brestu na ulicích plno vojska pozemního i námořního. Nouze a drahota. Lid chodí v dřevácích. Všude je viděti mnoho invalidů a žen ve smutku a plno kněží, jako by se sjeli z celého světa pohřbívat mrtvé. Tak bylo přes celou Francii.*“²³⁹

Velkou pozornost ve svých denících věnovali legionáři také Rakousku, když jím projížděli vlakem. František Beneš uvedl, že v Rakousku panovala ještě větší bída než ve Francii a Itálii.²⁴⁰

František Novák si například poznamenal: „*Stojíme před nádražím a pozorujeme výletníky. Plaše, bázlivě a se závistí pohlízejí na nás – vítěze, kteří rozbili jejich říši, kde byli tak hýčkáni. Nyní vděčně přijímají od nás cigarety a suchary.*“²⁴¹

František Novotný popsal cestu Rakouskem jako málo vábnou – nádraží byla prázdná, pohledy místních byly smutné a všude panovala obrovská bída. V údolích mezi Alpami byli z vlaku vidět skupinky dětí klečících a prosících se sepnutýma rukama o chléb či něco jiného k jídlu. Ve stanicích se s nimi František Novotný i jiní legionáři rozdělili o svůj příděl chleba, za což byli místní velmi vděční. Byli ovšem i tací, kteří nesouhlasili s darováním jídla, a později si ve vlaku stěžovali, že přišli o zásoby, které se na rakouských nádražích nedají doplnit.²⁴² Dle slov Františka Novotného zaměstnanci železnice na legionáře nekoukali přívětivě, což si vysvětlil následovně: „*Pomyšlení, že zaměstnanci dráhy jsou nuceni sloužit nám – velezrádcům, kteří mají svou vinu na tom, že Rakušané klesli na svou bídu, na bezmoc a bezvýznamnost.*“²⁴³

Karel Svoboda si k Rakousku poznamenal následující: „*V Rakousku jsme se setkali se skutečnou lidskou bídou a sám jsem viděl, jak i ženy v kloboucích a celkem velice slušně oblečené žebraly kolem našich vagónů o kousek chleba. Dobří hoši trpěli*

²³⁹VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Jedni z prvních vracejících se domů*, s. 11.

²⁴⁰F. BENEŠ, *Vzpomínky*, s. 71.

²⁴¹J. NOVÁK – M. NOVÁKOVÁ, *Předával jsem carský poklad...*, s. 211.

²⁴²F. NOVOTNÝ, *Z Koryčan...*, s. 181.

²⁴³*Tamtéž*, s. 181.

často v cizině hladem a věděli, co je to bída, a proto rádi dávali, zejména když si uvědomili, že tento prostý nevinný lid není a nikdy nebyl jejich nepřítel.“²⁴⁴

I Bohuslav Suchánek si uvědomil, když viděl v Rakousku takovou bídu, že rakouští obyvatelé nebyli ti, proti kterým bojovali. *„Máme takový divný pocit, vždyť jedeme přes území, odkud přes 300 let vládli krvaví páni, na které máme smutné vzpomínky. Když však vidíme tu bídu, roztrhané a podvýživou trpící děti, je nám jich líto. To je ta naše slovanská povaha!*“²⁴⁵

Jindřich Bejl si ve Štýrském Hradci všiml, že se tu konala demonstrace. Rakouští sedláci totiž prodávali draze třešně a zákazníci se proti tomu vzbouřili. Ze sporu vzešlo několik zraněných, a dokonce i mrtvých. K tomuto incidentu si poznamenal: *„Tak se mi zdá, že ta válka nepřinesla zde než bídu a bezohlednost a lidé se stali bezcitnými sobci!*“²⁴⁶

Podle jeho slov panovala v celém Rakousku velká bída a hlad. Děti a ženy chodily k vagónům a žebraly o kousek chleba a byly vždy vděčné, když něco dostaly. Představa, že takové poměry panovaly rok a půl po válce, legionářům klid nepřidala. Začali přemýšlet, jak to bude vypadat v Československu.²⁴⁷

Podobně situaci posoudil i František Kárník: *„Na stanicích si nás prohlízejí domácí v tyrolském obleku. Celkem je zde vidět mezi lidmi bídu. Stalo se nám na stanicích několik případů, že nás děti a ženy na kolenou prosily a kousek chleba.*“²⁴⁸

Ze zápisů je patrné, že legionáři byli většinou překvapeni, do jaké bídy se Rakousko dostalo. Z velké části s rakouským lidem soucítili a byli ochotni se s ním podělit o své jídlo. Též si uvědomovali, že obyvatelé nebyli ti nepřátelé, proti kterým několik let bojovali. Mezi legionáři se ale našlo i pár výjimek, které tento osud Rakousku přálo. Například Hynek Malý si zapsal: *„Po cestě lze pozorovati bídu o tabák, chleba, zkrátka nynější Rakousko bez Čech a Moravy je velká nula! Děláme jim laskominy s ruskými a egyptskými cigaretami.*“²⁴⁹

Cesta legionářů pokračovala dál a blížila se k jejich vysněnému cíli. Československá republika byla již velmi blízko. Legionáři začínali přemýšlet, jaké to

²⁴⁴K. SVOBODA, *S vichřici...*, s. 202.

²⁴⁵F. DUDEK, *Životní příběh...*, s. 228.

²⁴⁶J. BEJL, *Deník...*, s. 394.

²⁴⁷*Tamtéž*, s. 394.

²⁴⁸F. KÁRNÍK, *Kronika*, s. 91.

²⁴⁹Hynek MALÝ, *Paměti 1920* (soukromá sbírka Jiřího Šenka), s. 47.

doma bude. Josef Kliment si napsal: „Blížili jsme se k rodné zemi, kam z Lince bylo již velmi blízko. Byli jsme rozrušeni, když jsme přejížděli jižní hranice Čech a ocitli se na české půdě. Zpívali jsme a hudba hrála. Strašně jsme se těšili domů!“²⁵⁰

Po překročení hranic mívali legionáři většinou delší zastávku v Českých Budějovicích, kde je čekalo uvítání, ale velmi záleželo, v jaké době do Československa dorazili. Čím déle transporty přijely, tím bývala přivítání a pozornost menší.

Bohuslav Suchánek si k Českým Budějovicím poznamenal: „Zde se nám dostalo upřímného přivítání, byli jsme teprve druhý transport. Tady jsme měli delší zastávku, takže jsme si mohli prohlédnout město.“²⁵¹

Jindřich Bejl si naopak poznamenal: „Byl jsem trochu zaražen. Jak je to podivné a jiné, než si to člověk představoval! Vítá nás na kandelábrech uvadlé listí a květy od dřívějších transportů.“²⁵²

Po příjezdu do Prahy se legionářům, podle Josefa Klimenta, dostalo vřelého přivítání: „Konečně Praha! Hudba nás vítala, davy lidí na nádraží a první objímání našich bratří s jejich blízkými.“²⁵³

I legionář Breburda vzpomínal ve svém deníku na pražské přivítání: „Také o řádné pohoštění bylo vládou postaráno. Dva zdravotní vojáci přinesli několik nádobek rýže s bonbónky konservované hověziny a rozdávali tomu, kdo měl hlad. Netřeba podotýkat, že rýže i balzamované hovadinky dojaly nás až k slzám vděčnosti a uznání, neboť jsme dostávali sice málo – ale od srdce! Nepřišel nás sice uvítat jménem vlády žádný politický vojevůdce, ale zato hlásilo se k nám aspoň to poctivé české hovězí.“²⁵⁴

Cyril Toman naopak neprožil uvítání, jaké zřejmě očekával. Po překročení československých hranic na ně na nádražích nikdo nečekal. A po příjezdu na nádraží v Praze mu dokonce někdo po vystoupení z vlaku ukradl kufr s věcmi. K tomu si napsal: „To je láska k legionářům! A my jsme mysleli, že náš národ zůstal alespoň taký jako na začátku války, kdy dával vojákům, jdoucím na frontu, co mohl. A v tom jsme se zmýlili!“²⁵⁵

²⁵⁰J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 155.

²⁵¹F. DUDEK, *Životní příběh...*, s. 228.

²⁵²J. BEJL, *Deník...*, s. 395.

²⁵³J. KLIMENT, *Zápisky...*, s. 156.

²⁵⁴X. KŘIVOKLÁTSKÝ, *Legionář...*, s. 236–237.

²⁵⁵VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Cesta z Vladivostoku do vlasti na lodi Archer*, s. 8–9.

Velice zajímavé myšlenky, jež se od ostatních liší, si zaznamenal Jan Kouba po příjezdu do Československa. Začal okolí srovnávat se Sibiří a uvažovat o rozdílech mezi oběma národy, což se v jiných denících neobjevuje: „*Doma, ve vlasti, připadá vám všechno najednou tak nějak malé, titěrné proti Sibiři. Možná proto i ta duše ruská je proti naší širší a neohraničená.*“²⁵⁶

Jiný legionář si na závěr svého deníku a své cesty poznamenal následující řádky: „*Měli jsme podivný strach. Jak je to doma. Shledáme-li se se všemi? Vždyť jsme byli takovými božími tuláky po tolik let. Vzpomínky na bratrskou lásku, na společné oběti, na všechno úžasné i krásné zemřou jedině, až my sami zemřeme!*“²⁵⁷

Zápisy o Československu již moc nereflektují, jak vypadalo zdejší území, ale spíše líčí obavy a pocity legionářů. Také často zmiňují, jak byli legionáři vítáni v jednotlivých stanicích. Zápisy však bývají velmi zkrácené, což se dá vysvětlit tím, že legionáři již neměli potřebu zaznamenávat si své okolí.

Evropě věnují dostatečnou pozornost; je vidět, že byli velmi zaskočení, podobou Evropy jeden až dva roky po válce. Většinou popisují, že po cestě spatřili bídu, smutek, chudobu i válkou poničené budovy. Podobná situace byla ve Francii i v Itálii. Ještě větší poválečné problémy zažívalo Rakousko, kterému se ve svých denících dost věnují. V zápiscích se ukazuje, že většina legionářů nakonec nechovala vůči Rakousku zášť. Také si uvědomovali, že prostý lid nikdy nebyl jejich nepřítel. Z toho důvodu byli ochotni podělit se s nimi o své jídlo, když viděli, v jakých podmínkách tam lidé žijí. Zápisy o československém prostředí se téměř vůbec nevyskytují. Nelze tedy vypořádat, jak vnímali poválečnou situaci ve vlasti.

²⁵⁶I. PÍŠOVÁ, *Transsibiřská odysea...*, s. 153.

²⁵⁷VHA, f. Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku, kart. 31, *Jedni z prvních vracejících se domů*, s. 11–12.

Závěr

Závěrem lze konstatovat, že stanovených cílů diplomové práce bylo dosaženo. Z analyzovaných deníkových zápisů je zřejmé, že si někteří legionáři svého okolí velmi všímali a snažili se ho co nejdetailněji popsat. Nejvíce záznamů se týká jejich pobytu v Rusku. Věnují se především prostému ruskému vesnickému lidu, s nímž přicházeli velmi často do kontaktu. Zachycují jejich zvyky, víru, kulturu i povahu prostého ruského člověka. V zápisech se mnohdy objevují i orientalistické prvky, aniž by si to legionáři sami uvědomovali.

Edward W. Said ve své studii evropského orientalismu uvádí typickou stereotypní charakteristiku „druhého“ ve vztahu ke společenstvím obývajícím prostor východně od „Starého kontinentu“: *„Orientálci jsou dále popisováni jako naivní, bez energie a vlastní iniciativy, se sklonem k nevkusným lichotkám a pletichám, jako lstiví a hrubí ke zvířatům, jsou notoričtí lháři, jsou neteční a podezřívaví.“*²⁵⁸ Shrnutu stručně, v očích Evropanů jsou podle Saida *„orientálci iracionální, nemravní, dětinští.“*²⁵⁹

Legionáři některé tyto prvky ve svých zápiscích skutečně zmiňují, a to při charakteristice různých etnických skupin. U ruského obyvatelstva kritizují zejména chudé poměry, nízké vzdělání, nedostatečnou hygienu a čistotu, lenost, alkoholismus, bezstarostnost a nečinnost či pasivitu obyvatel, kterou popisují při zmínkách o občanské revoluci. Ruský lid často bojovat nechtěl, a proto spoléhal na legionáře. Rovněž si většina legionářů stěžovala na chaos, který v Rusku vládl. Mnohdy je litují a přejí jim lepší životní úroveň. Nepřipouštějí si, že by obyvatelé mohli být se svým nynějším životem spokojeni. Obyvatelé však nemají potřebu svůj život nijak měnit. Na druhou stranu jsou legionáři fascinováni vynalézavostí tamějších obyvatel a obdivují i soběstačnost vesničanů, již si dokázali velké množství potravin obstarat sami.

Legionáři rozlišují etnické skupiny žijící na ruském území – například uvádějí kozáky, Burjaty či Tatary – a všímají si i jejich návyků a tradic. U kozáků pozorují zvláštní vztah ke zbraním a výzbroji obecně. Některým legionářům to připadalo směšné a přirovnávali je proto k dětem, což je opět projev orientalismu – tzv. infantilizace. Tento zvyk byl pro legionáře nepochopitelný, ale pro kozáky měl hlubší význam.

²⁵⁸E. W. SAID, *Orientalismus...*, s. 51.

²⁵⁹*Tamtéž*, s. 53.

U Burjatů je nejčastěji zmiňováno, že se jednalo o mongolský národ, jenž pobýval kolem Bajkalského jezera. Též si všímají, že Burjati vyznávají hlavně buddhismus nebo šamanismus. Šaman byl pro místní obyvatele knězem a zároveň lékařem. Naopak Tataři se spíše ztotožňovali s islámem a jejich zvyky byly, alespoň dle názoru řady legionářů, značně ovlivněny vírou. Jejich den začínal dlouhou ranní modlitbou – děkovali svému Bohu, že jim poslal domů hosta. Tataři si také například velmi zakládali na nevěstině cudnosti, a pokud se během svatby prokázal opak, končívala někdy i velkou potyčkou mezi oběma rodinami. Svatební oslavy Tatarů byly bohaté a trvaly i několik dní. Ženy byly podřízeny svým mužům – v přítomnosti legionářů musely vždy opustit prostor. Tataři jsou často popisováni jako dobří hostitelé, dokonce se podle jejich zvyků host nikdy nesměl obsloužit sám. Zápisy dokumentující zaměstnání Tatarů se bohužel neobjevují. Burjati se živili především lovem, rybolovem, pěstováním a následným prodejem těchto produktů.

V denících se objevují zápisy, které se vztahují k ruské občanské válce. Dá se říci, že většina legionářů byla proti bolševikům zaměřená. V prvé řadě jim vyčítali, že vystoupili z války a podepsali tzv. Brestlitevský mír. Legionáři měli představu, že Rusko je silný stát, který by mohl pomoci menším slovanským národům. Byli však i tací, kteří myšlenku revoluce chápali a brali ji jako boj proti starým carským pořádkům. V některých denících se vyskytuje i kritika bělogvardějců, např. admirála Kolčaka. Legionáři byli vnímáni jako zastánci starých poměrů. Kolčakova vláda se o prostý lid nestarala a žila si svým rozmařilým životem. Lidé se však neměli dobře ani pod bolševickou vládou. Když legionáři přicházeli na obsazená území, viděli zbídačené lidi a nefunkční hospodářství. Dopadlo to tak, že lidé pod nadvládou bolševiků toužili po vládě bělogvardějců, a oblasti pod vládou bělogvardějců si naopak přáli příchod bolševiků. Legionáři byli z tamější politické situace sami velmi zmateni a nechtěli se do bojů dále zapojovat. Čím dál tím více se chtěli jen co nejrychleji vrátit domů.

At' už se k Rusku legionáři vyjadřují více či méně kriticky, zápisy, které se týkají odplutí z Vladivostoku, jsou charakteristické silným citovým nábojem. Legionáři si za léta strávená v Rusku vytvořili k této zemi silný vztah, což je nejlépe vidět při vyplutí z Vladivostoku. Mnoho legionářů se s Ruskem ve svých denících dojemně loučí. Dokonce bývá v zápisech označováno jako jejich druhá vlast. Zajisté v tom sehrála roli i vzájemná jazyková podobnost, a tedy lepší možnost se s místními dorozumět anebo si

promluvit o osobních problémech. Někteří z nich se tu skutečně cítili jako doma. Nezapomínají ani zmínit, že jim nebyl lhostejný osud Ruska během občanské války a doufají, že Rusko všechny nesnáze zvládne a stane se opět silným slovanským státem. V této souvislosti je zajímavé, že pokud mluví o Rusku jako o celku, nehodnotí ho orientalistickou optikou jako při setkávání s místními, ale používají slova jako „slovanství“ a „bratrství“, což odráží myšlenku panslavismu, která byla ještě před válkou velmi rozšířena. Často Rusku děkují, že právě díky němu mohly vzniknout samotné legie. Objevují se však i zápisy, v nichž legionáři vzpomínají na útrapy a nespravedlnost, kterou zde zažili během bojů a transportů, když Rusko vystoupilo z války a následně docházelo ke zdržování vlaků směrem na východ.

Eurocentrický pohled se vyskytuje i u hodnocení čínského obyvatelstva, když projížděli Transsibiřskou magistrálou přes čínské území do Vladivostoku. Zde se orientalistické znaky nacházejí častěji. Legionáři hodnotí i vzhled Číňanů, který se od legionářů liší. Celkově se Čína velmi diferencovala od toho, na co byli legionáři dosud zvyklí, a to především zvyky, náboženskými tradicemi, ale i celkovým myšlením a přístupem k jednotlivci; např. užívání tělesných trestů, pohřbívání mrtvých nebo projevy bezcitnosti ke zvířatům, což znovu dokládá orientalismus. Legionáři se vyjadřují kriticky o čínských hygienických návycích, stolování a podivných tradicích – používání česneku či různé pověry o dracích, kterým Číňané věřili. Legionáři to opět považovali za velmi dětinské. Na druhou stranu většina z nich oceňuje, že byli Číňané velmi zdatní obchodníci a dokázali své zboží mnohdy i mnohonásobně přecenit.

Někteří legionáři své deníky ukončili při vyplutí z Vladivostoku, ale pro jiné byly nové exotické oblasti natolik zajímavé, že ve svých denících nadále pokračovali a zapisovali si své zážitky z neznámých míst. Na místech obvykle nepobývali delší dobu, a tak bývají zápisy krátké. I přesto obsahují velmi zajímavé poznatky – o Hongkongu, Singapuru, Cejlonu, Japonsku, USA či Kanadě. Většina legionářů popisuje zejména cestu kolem Asie přes Suezský průplav k evropským přístavům, jelikož tuto trasu volili při cestě do Československa nejčastěji.

Nejvíce se zmiňují o Hongkongu a Singapuru, kde si legionáři poznamenávali složení obyvatel a také hodnotili sociální postavení původních obyvatel vůči Evropanům, kteří zde žili. Vnímali velký kontrast mezi chudobou místních a bohatstvím Evropanů. Dělal si poznámky o místním životě a zajímali se i o jejich zvyky a tradice.

V zápisech je znovu možné najít orientalistické znaky – například je v těchto oblastech často kritizována rikša jako dopravní prostředek. Opět si neuvědomují, že pro místní lid to byl mnohdy jediný způsob obživy a přivýdělku. Legionáři však na rikšu pohlíželi jako na ponižující a nehumánní způsob přepravy.

Je nutné říci, že deníků legionářů, kteří cestovali přes Panamský průplav nebo přes americké území, nebylo mnoho. Tito legionáři se nejčastěji věnují Japonsku. Na Japoncích je fascinovala rychlost, přesnost, vytrvalost, poctivost a čistota. Kulturně Japonsku zpravidla nerozuměli, což je patrné nejvíce v marných snahách o reflexi japonského umění výrazně pracujícího s gesty a mimikou. V Severní Americe se někteří legionáři setkali s Čechy, již zde žili. Pokud projížděli vlakem od jednoho pobřeží k druhému, všímali si hlavně krajiny. Také se občas objevují zápisy, které porovnávají země s Ruskem. Již na lodi byli legionáři schopni zajímavé komparace předešlých destinací se současnými, co se složení obyvatel, vzhledu města nebo přístavu týče.

Zvyky a poměry v Severní Americe pro ně asi nebyly příliš cizí, a tak zápisy bývají krátké a někdy i s velkými časovými rozestupy mezi jednotlivými místy. Ti, kteří cestovali přes Panamský průplav, měli možnost vidět další exotické oblasti a zaznamenávat si je. Většinou zde však nepobývali delší dobu, nebo jim ani nebylo povoleno vstoupit na pevninu.

V Evropě je překvapilo, že některá místa, jimiž projížděli, byla ještě poznamenaná válkou. Ve Francii i v Itálii si všímají bídy a celkové krize, kterou byly tyto země postiženy. V Evropě si nejvíce zaznamenávali průjezd Rakouskem, kde byl dopad války viditelnější než ve Francii a Itálii. Na rakouských nádražích stáli lidé a prosili je o jídlo. Mnoho legionářů si uvědomilo, že nespravedlnost a zášť, kterou pocítovali k Rakousko-Uhersku, nebyla mířena proti prostému obyvatelstvu. Proto se s nimi o jídlo a další věci povětšinou rozdělili. Byly však i ojedinělé případy, kdy se legionáři nad místní obyvatele cíleně povyšovali a odmítali se s nimi o cokoli dělit.

V Československu se přivítání lišila podle toho, kdy legionáři do vlasti přicestovali. První transporty byly vítány velkolepě s různými poctami, hudbou i vládními činiteli. Pozdější transporty tolik oslavovány nebyly, což legionáři mnohdy těžce nesli. V Československu se v zápisech už moc nezajímají, jak vypadalo okolí

v porovnání se zbytkem Evropy, ale spíše si zapisují své pocity a obavy z toho, co je doma čeká.

Zajímavá je i skutečnost, že ve svých denících používají označení „Československo“ a „československý“ pouze ve spojení se státními symboly – například československá vláda. Pokud však mluvili o národu nebo o sobě, používali spíše označení „Češi“.

Myslím si, že legionářské téma je v dnešní době celkem oblíbené, což dokládá i fakt, že stále vycházejí nové deníky legionářů. Zachovaných pramenů osobní povahy k tématu československých legií je obecně velké množství, a projít všechny a vytvořit tak komplexní obraz určitého tématu je prakticky mimo možnosti diplomové práce. Podobně obtížná je i samotná analýza těchto pramenů, jelikož každý legionář si zapisoval jiné informace, na jiných místech, v jiné době a samozřejmě i v různé kvalitě. Domnívám se, že v denících je stále mnoho zajímavých a cenných poznatků, které mají potenciál pro další badatelskou činnost. Každý badatel bude vycházet z jiných deníků a zkoumat konkrétní téma, které nám opět přiblíží legionářskou látku z jiného úhlu pohledu.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Vojenský historický archiv, fond Československá zahraniční armáda v 1. odboji 1914–1918, Československé legie v Rusku:

- karton 31, *Cesta z Vladivostoku do vlasti na lodi Archer.*
- karton 31, *Domů se 4. plukem.*
- karton 31, *Jedni z prvních vracejícím domů.*
- karton 31, *Kolem Asie na lodi.*
- karton 31, *Kolem světa do vlasti na lodi.*
- karton 31, *Lodí Silesia.*
- karton 31, *Na moři.*
- karton 31, *Transport lodi Legie.*
- karton 31, *V zemi chryzantém a sakur.*
- karton 31, *Země vycházejícího slunce.*
- karton 35, *Z cesty 1. pluku Jana Husi do vlasti.*

Publikované deníky

BEJL, Jindřich: Deník legionáře: divizní generál v. v. Jindřich Bejl. Praha 2013.

DUDEK, František: Životní příběh kováře a legionáře Bohuslava Suchánka. Nymburk 2017.

DÝMA, Josef: Anabase – Úvahy a besídky uveřejněné v Rusku 1918–1919. Praha 1922.

HOLÝ, Václav Ladislav: *Vzpomínky 1914–1920.* Náchod 1998.

CHARVÁT, Josef: Cestou ze Sibíře do vlasti, Praha 2001.

KLIMENT, Josef: Zápisky legionářovy: Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914–1919. Vimperk 2005.

KLOS, Čeněk: Boj s rakouskou hydrou: deník legionáře Čenka Klose. Praha 2016.

KŘIVOKLÁTSKÝ, Xaver: Legionář Breburda: zkazky z jeho legionářské anabáse. Praha 1934.

KŘÍŽ, Adam: Starodružiník pod prvním praporem: deník legionáře Adama Kříže. Praha 2014.

NĚMEC, Matěj: *Návraty ke svobodě*. Praha 1994.

NOVÁK, Jiří; NOVÁKOVÁ, Martina: *Předával jsem carský poklad, deník legionáře Františka Nováka*. Dvůr Králové nad Labem 2012.

NOVOTNÝ, František: *Z Koryčan na konec světa a zpět přes tři oceány*. Olomouc 2015.

SIOSTRZONEK, Jiří: *Návrat domů, aneb, Cesta legionáře Václava Balcara kolem světa*. Praha 2013.

SULÍČEK, Josef: *Z Vizovic kolem kontinentu*. Vizovice 2010.

SVOBODA, Karel: *S vichřicí do dvou světadílů*. Praha 2006.

Nepublikované deníky

BENEŠ, František: *Vzpomínky* (soukromá sbírka autorky).

ČEČEK, Antonín: *Vzpomínky – šest let vojákem tří armád* (soukromá sbírka Evy Paarové).

ČMEJLA, Rudolf: *Legionářský život* (soukromá sbírka autorky).

HUTÁK, Martin: *Deník* (soukromá sbírka autorky).

KÁRNÍK, František: *Kronika* (soukromá sbírka autorky).

MALÝ, Hynek: *Paměti 1920* (soukromá sbírka Jiřího Šenka).

NĚMEČEK, Bohuslav: *Paměti – Válka a legie* (soukromá sbírka autorky).

ŠKÁRECKÝ, Vavřín: *Nezapomenutelná léta* (soukromá sbírka autorky).

Literatura

EMMERT, František: *Českoslovenští legionáři za první světové války*. Praha 2014.

FIC, Victor Miroslav: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918, II. díl*. Brno 2007.

FIC, Victor Miroslav: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918, III. díl*. Brno 2008.

JURMAN, Olin: *Legionářská odysea z Čech až do Vladivostoku*. Praha 2016.

KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938) díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky. Praha 2000.

KLÍPA, Bohumír; PICHLÍK, Karel; ZABLOUDILOVÁ, Jitka: *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha 1996.

MURATOV, Alexandr; MURATOVA, Dina: Osudy Čechů v Rusku, 19. – 20. století: cesta z Kyjeva do Vladivostoku. Praha 2017.

PIPES, Richard: *Dějiny ruské revoluce*. Praha 2017.

PÍŠOVÁ, Ina: Transsibiřská odyssea: po stopách legionáře Jana Kouby. Praha 2018.

SAID, Edward Wadie: Orientalismus – Západní koncepce Orientu. Praha 2008.

ŠVANKMAJER, Milan; VEBER, Václav; SLÁDEK, Zdeněk (edd.): *Dějiny Ruska*. Praha 2008.

VÁCHA, Dalibor: Ostrovy v bouři: každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918–1920). Praha 2016.

ZUBOV, Andrej (edd.): *Dějiny Ruska 20. století – I. díl*. Praha 2009.